

Ս Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Խ. ՏԱՐԻ 1939

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ՆՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ս Ի Ո Ն

ԺԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1939

ՊԳՈՍՏՈՍ

ԹԻԻ 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀՈԳԵԻՈՐ ՀՈՒՆՁՔԸ

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը անգամ մը եւս կը բերկրի, ձեռնադրութեամբ Ընծայարանի վեց Արեգաներուն: Լուսահողի Պատրիարքի կեանքի վերջալոյսին զուգարէպ այս հոգեւոր հունձքը, աւելի քան սիրելի էր իրեն, եւ ինք տարուան սկիզբէն քաղցր յոյսերով սպասումն ունէր այս ցանկալի օրուան. մահը զրկեց զինք եւ իր որբացած աշակերտները այդ ուրախութենէն:

Կը մխիթարուինք սակայն մեր այս արտամխառն զգացումներուն մէջ, վասն զի ինչպէս Ս. Յակոբեանց Աթոռը, նոյնպէս նաեւ Նորընծաները, յանձին Նոր Գահակալին զտած են արդէն իրենց հովանին ու Հայրը, անխնայ գործակից նախորդ երկու Պատրիարքներուն, եւ սրտեռանդն մշակը այս Հաստատութեան եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ բարգաւաճման:

Մեր վեց Նորընծաները, որոնք հոգեւոր ծառայութեան կը նուիրեն իրենց Թարմատի կեանքը, կուգան մեր ժողովուրդի ամենէն խոնարհ՝ բայց բեղմնաւոր խաւերէն: Անոնց անմեղ բայց գիտակից մանկութիւնը թէեւ չէ քալած արեան եւ կորուստի ուղիներէն, սակայն տեսած ու զգացած են այդ աւերին կնիքով դրոշմուած իրականութիւնը այս Եկեղեցիին ու ցեղին, եւ իրենց զգայուն եւ բարի հոգին՝ առաջին օրէն տողորուած է նուիրումի եւ գոհողութեան խորունկ զգացումով հանդէպ Մայրենի Եկեղեցւոյ եւ Ազգի ծառայութեան, որոնց համար դարերով հալածուած ու նահատակուած էին իրենց նախնիք: Յեղին Գողգոթայի ճամբուն վրայ ծնած այս ազնիւ հայորդիներուն համար կարելի չէր անշուշտ անտարբերութեամբ վերաբերիլ եղբրական անցեալի մը նաւարեկութենէն խուսած մեր այն հարստութեան ու արժէքին հանդէպ, որ Հայ Եկեղեցին է: Ուզեցին զինուորապետիլ անոր, այն իրական զգացումով թէ ճշմարիտ՝ հայու պարտք մը կը կատարեն, լուսաւորելու, ոգեւորելու, եւ ապրեցնելու, մոռութի, մոռմոքի, եւ մահացումի մատնուած հաւաքականութիւն մը, որ տակաւ կը զգայ թէ իր գոյութեան գառիթափին վրայ կը գտնուի, եւ լոյսին դալու շարժումներ կը փորձէ:

Շուրջ եօթը տարիներու իրենց դպրոցական պատրաստութեան բեղուն շրջանը անցաւ Ս. Յակոբեանց կրօնաշունչ միջնորդութիւն մէջ, այս Աթոռի, եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ համար իրենց կեանքը ողակիզած անմահներու հովանիին ու նայուածքին տակ: Աւետարանի, եւ Եկեղեցւոյ նուիրեալներու հոգեկան լոյսին մէջ հասունցաւ ու անուշցաւ անոնց մտաւոր ու հոգեւոր կեանքը, բազմաբեա եւ բաւարար պատրաստութեամբ: Վստահ ենք որ փորձառութեան բովին մէջ մարզուելէ եւ թրծուելէ վերջ, պիտի կարենան ըլլալ արժանի յաջորդները իրենց մտափայլներուն, շնորհազարդուած Հայ Եկեղեցականի տոհմիկ ազնուականութեամբ, որոնցմէ վերջինին ձայնը այնքան քաղցր կը հնչէ տակաւին իրենց մէջ, կոչումի եւ պարտքի ճամբուն վրայ:

Ուրախութիւնը որ կը լեցնէ զմեզ այս հոգեւոր հունձքին առջեւ, անպարագրելի է: Վեց անձուէր եւ պատրաստուած երիտասարդներ եւս կուզան միանալու այն փաղանգին, ճանձինք նուիրեալներու այն երամին, որ Դուրեան եւ Թորգոմ կրթանուէր Պատրիարքներու օրով, եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան ջանքերով՝ այս վերջի տասնեւհինգ տարիներուն պատրաստուեցաւ Ս. Աթոռոյ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ սպասին: Կար ատեն մը, երբ Հայ Երուսաղէմը կը պատրաստէր կրօնաւորներ Ս. Տեղեաց պաշտպանութեան, եւ վանական ներքին ու անմիջական պէտքերուն համար միայն: Այդ պէտքերը այսօր դարձեալ կը պահեն իրենց ամբողջ ծանրութիւնը, Միաբանութեան ուժերը սպառելու տեսակէտով, նոյնիսկ աւելի աճած ու բարդացած: Այս ըստի պողական պահանջներուն վրայ աւելցած է նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ գէթ մեծ մասի հոգեւոր սպասարկութեան շատ ընդարձակ պարտականութիւնը, էլ միաժամ եւ Արմաշի դադարումէն վերջ մանաւանդ, եթէ նկատի չառնենք Անթիլիասը, որ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւոր պէտքերուն հազիւ կրնայ հասնիլ:

Հայ Եկեղեցին իր պատմական կեանքի ընթացքին, միշտ ջանք ըրած է նախանձախնդրօրէն պատրաստելու իր պաշտօնեաները. պէտք չենք զգար հոս թուելու տեւական արդիւնքները մեր ներքին կենսունակութեան նուիրուած այդ համեստ ուժերուն, որոնք սրտառուչ անդրանկութեամբ օժտեցին զմեզ, անօտարանալի ժառանգութեան մը համար, որը ո՛չ Եկեղեցականինն է այսօր, եւ ո՛չ Աշխարհականին, այլ ամբողջ Հայութեան առհասարակ: Մեր նախնեաց այս բարձր եւ պայծառ տեսիլը այսօր առաւել քան երբեք պէտք է կազմէ յատակը մեր մտածումին եւ գործին, կարենալ շարունակելու համար մեր պատմական դերը:

Նորութիւն մը ըսած չենք ըլլար, եթէ կրկնենք թէ Հայ Եկեղեցին այժմու մեր անփառունակ եւ վերաւոր իրականութեան մէջ, ամենէն կենսական ու միակ ազգաին է Հայ ժողովուրդի ինքնապահպանման: Ան իբրեւ կրօնական Հաստատութիւն, ոչ միայն զիրք մը ու դեր մը ապահոված է հայուն զրիստոնէական եկեղեցւոյ ընտանիքին մէջ, այլ նաեւ անոր խնամքին ներքեւ ազնուացած ու ամրացած են Հայ ժողովուրդին ընտանեկան, բարոյական, եւ ընկերային կեանքի սկզբունքներ: Ասոր համար է որ Հայ ժողովուրդը եւ

Հայաստանեայց Եկեղեցին նոյնացած են իրարու հետ՝ ինչպէս պատմութեան մէջ, նոյնպէս եւ առաւելաբար այսօր:

Հայ Եկեղեցւոյ կապը իր ժողովուրդի հետ զարմանալի իրականութիւն մըն է, որ իր պատմական ցեղային ու հոգեկան խորունկ պատճառները ունի, եւ հայը հայ պահելու կենսական ու միակ պայմանը՝ զէթ իրերու այս վիճակին մէջ: Պէտք է յարգել զայն, եւ նուիրուիլ մանաւանդ անոր վերկենցադման եւ պայծառութեան: Մեր գերերջանիկ պապերուն համար դարեր պէտք եղան, արիւնի եւ արցունքի, սիրոյ եւ զոհողութեան դարեր, բռնելու եւ զտելու համար մեր էութեան մաքուր ոսկին, Հայ ժողովուրդի բնութիւնը, խիղճը, Հայաստանեայց Եկեղեցին: Պէտք չէ թոյլ տալ որ դարերու այդ ամրոցը, հոգեկան այս ժառանգութիւնը քանդուի քար առ քար, կայծ առ կայծ:

Ժողովուրդ մը այն ատեն կ'այրիանայ, երբ կը լքէ տակաւ հոգեկան այն արժէքները, որոնք իր գոյութեան սիւները կը կազմեն: Տարինքէ ի վեր դանդաղ անձնասպանութեամբ մենք կը լքենք այն փրկարար նմանութիւնը որ անձնիւր հայու հոգեկան արժէքն է: Պէտք է ջանալ այս նմանութեան մըտածումին եւ գիտակցութեան մէջ կանչել Հայը: Այս նմանութիւնը, այսինքն հայու բնութեան միակ արժէքը կը գտնուի Հայ Եկեղեցիին մէջ, որ գործարան եւ ստեղծիչն է այս միութեան եւ մեր ժողովուրդի բնութեան, ուր հայ հոգին դարերով մարդուած է գէպի բարին եւ կատարեալը:

Իրականութեան այս լոյսին մէջ, կրկնապէս կը վարդապառի եւ կը վստմանայ այն ուղին որուն վրայ գտեպինդ կը կենան այս վեց անձնազոհները՝ եւ այն Իստայը, որուն զինուորագրութեան անոնք Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցիին առջեւ կնքելով կարմիր ուխտը իրենց հոգիին: Ո՛հ այդ ուխտը, կրակէ այդ շապիկը, ինչպէս կ'ըսէին հինքեր, դիւրին չէ հագնիլ, եւ այս գիտեն անոնք որ կը խիզախեն զինուորագրուիլ Աստուծոյ եւ մարդոց՝ Հայ Եկեղեցւոյ ծառայութեան:

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր հոգիի խորէն կը բերկրի այսօր ի տես նուիրեալներու այս երամին, որոնք իր թիւն ու որակը աճեցնելէ վերջ, կուգան կրելու իր սրբազան ուխտին տապանակը: Ողջերու այս ուրախութեան կը միանան անշուշտ իրենց հոգիով այս Հաստատութեան մեծ ու սրբազան երախտաւորները, վասնզի անոնց տեսիլն է որ մարմին կ'առնէ այսկերպ, հոգեւոր ժառանգութեան մը լուսակարմիր գծով:

Վստահ ենք թէ Հայ ժողովուրդը կը բաժնէ Մեր այս ուրախութիւնը, եւ բերկրանքի յուզումով պիտի նայի մեզի հետ իր այս ազնիւ ու հոգեւոր մշակներուն, որոնք իրմէն իրեն կ'ընծայուին:

ԽՄԲ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ ՄԵՌԵԼՈՑ

«Յիսուս Քրիստոս խափանեց զմահ եւ լուսաւոր արար զկեանս եւ զանկողնքիս ի ձեռն Աւետարանի» (Ք. Տիմ. Ա. 10):

Տաղաւար մը՝ վարդաՎառ՝ մին Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ հինգ մեծ տօներէն, և մեռելոց մը՝ Պայծառակերպութեան տօնի լոյսովն ու լուսաւոր խորհուրդով երէկուան խանդավառներս այսօր հաւաքուած ենք հոս, Ս. Փրկիչ ազգային գերեզմանատան մէջ, այդ խորհուրդի լոյսին տակ ոգեկոչելու համար նուիրական յիշատակն ամէն անոնց, որոնք անդարձ բաժնուած են մեզմէ: Մեռելոց բնագաւառն է հոս. հողակոյտ, գերեզման կամ դամբարան, խաչ ու յիշատակարան ամենուրեք . . . հրատուր մտածուածներով անդուռած է մեր հոգին, մահուան սարսուռը կը զգանք մեր էութեան խորքը, զմեզ պատուհասող ուրուականը գծոխատիպ կը յածի մեր շուրջ ու վերեւ:

Մահն եմ ես. զիս կը ճանչնաք իմ խոռոչացած աչքերէս և կմախացած անդամներէս: Տիեզերքի էն անողոք և ամենատխուր օրէնքն եմ ես: Ամէն բան սուտ է և անցաւոր, ես միայն ճշմարիտ եմ և մշտնջենական: Ձեմ տեսնուիր, զոյն չուշիմ, բայց մարդոց գէմքին վրայի դալուկն ու բնութեան ծոցին մէջ տեսնուած գեղանութիւնը յայտարար նշաններն են իմ ներկայութեան: Վերջապէս մարդոց զգայաբանքներուն տակ էմ իշխար, սակայն համս դառնագառն է. զիս ճաշակողները կը նւազդին միանգամ ընդ միշտ: Ձեզի կ'այցեւիմ երբեկից, ըստ կամս, յաճախ գողի պէս, կամ որսին դարանակալ սպասող գազանին պէս, ու զոհս կ'առնեմ ու կը տանիմ ձեր աչքին առջև ու լաց ու կոծին մէջ, արամարհելով գիտական, բժշկական եւ սիրոյ ամէն նուաճում կամ զոհողութիւն: Իմ ձեռքերուս մէջ կամ ռոքերուս տակ գուք կը գալարուիք, կը տրորուիք, ու կը հեծէք, բայց ձեր գալարութիւնն ու մահկանացունքուդ սիրտը գալարող տագնապները ինծի հանդը միայն կ'առնեն: Իմ մականին միահեծան իշխանութեան տակ

կ'իյնան բոլոր մահկանացունքն անխտր. ու զձեզ կը պատուհասեմ անկողնոյ մէջ — երկար, ցաւազին ու տաժանելի ակտերու մէջ հիւծեցնելով ձեր մարմինն ու մոխրի վրայ նստեցնելով ձեր պարագանքը. զձեզ կենազրաւ կ'ընեմ ձեր ճոխ ու շէնշող կեանքի ու պերճանքի զգլխանքներուն, և նոյնիսկ ձեր չոր ոգեպահիկը շահելու սահմանուած քրտնաջան աշխատութեանց մէջ: Ձեր պատիւի և փառքի, մեծութեան և ցնծութեան տրամագրութիւնները կը յեղաշրջեմ ձեր բաժակի նեկտարը մոլեխիչի փոխարկելով, մինչ զուք ձեր ցնծութեան պատմութեանները կը փոխանակէք սեւ ըզգեստներով:

Ձեր ամէն կարգի մեռելներուն յարմար շիրիմներ կամ տապաններ կը կանգնէք, ատոնց վրայ քանդակելով անոնց անունն ու հանգամանքները, որոնցմով կը մխիթարուիք. սակայն այդ բոլոր յիշատակարաններն ու գերեզմանաքարերը ձեր տկարութեան և պարտութեան և իմ զօրութեան ու յաղթանակի կոթողներն են. . . Յաճախ ձեր բնակարաններէն շատ աւելի գեղեցիկ և դրախտային կարգ ու սարքով գերեզմանատուներ կը շինէք, սակայն անոնց մէջ ես միայն կը շահապետեմ: Միայն անհատներ չէ որ կը մահացնեմ, այլ նաև համայնքներ, ժողովուրդներ եւ ազգեր. քանի՜ քանի՜ մեծագոր ազգեր քայքայեցի, կործանեցի ու փճացուցի անհետ. . .

Անքեւ եմ իմ շահատակութիւններս. դեռ անցեալ օր զգեստեցի այնչափ սիրուած դաստիարակը, այն որ իր ամբողջ կեանքն ու կրօնը վատնած էր որբերու հայրազգիի մանուկներու հոգւոց և մտաց կերտիչի իր վսեմ և գիտակից կոյման մէջ, այդպէս սուգի մատնելով գերզատան մը բովանդակ: Դեռ թաց են ձեր աչքերն ու աղի լեզի արցունքներ կը կլլէք տեսնելով թարմ ծաղիկներով ողողուած հողակոյտն ու ոգեկոչելով յիշատակը «Լուսահողի Ս. Պատրիարք Հօրո», զոր՝ հաստաբետ եւ բարձրաբերձ կաղնի մը՝ տապալեցի երեք ժամ ուսն մէջ, անպատու՝ սուգով համակելով Սրբոց Յակոբեանց Տունը: Ձեր ազօթքնութեան ու պատարագներուն մէջ դեռ կը յիշատակէք «Պատուական» Հայրապետն Ամենայն Հայոց, զոր էլմիածնի մէջ մահացուցի ոչ թէ միայն մարեւ ջանալով Ս. Լուսաւորչի

պլպլացող կանթեղը, այլ հոյակապ սիւն մը տապալելով Հայ Ազգին Տունէն: Մահն եմ ես, ըրածներս վկայ:

Ճիսկ արդ, որ ննջեցինն ի Գրիստոս կորեանն արդեօք: Պօղոս Առաքեալին հետ մէն մի հաւատացեալ մահուան յոխորտանքներուն առջև սահմակած՝ այս հարցումը կ'ուղղէ Ս. Եկեղեցին, և իր խըռոված հոգին հանդարտեցնող ու իր հաւատքի գէնքերովը զօտեպնողը հաւաստի պատգամ մը կ'աւելցուի: Ճշմարիտն ասեմ և ոչ ստեմ: Այս միտելոց առթիւ վարդապետն ունի իր պատգամը լուսաւոր. պատգամ մը, սակայն, որ իրականանալով ննջեցեալներու նկատմամբ մեր ունեցած սուրբ գիտութիւնը հաւաստի գիտութեան փոխակերպելու համար կախում ունի մեր ննջեցեալներու ի յայտ բերած կեցուածքէն: Պայծառակերպութիւն, այսինքն երկրի և երկինքի իրարու հետ միաւորուող բարձունքին վրան, ուր աստուածայինն ու մարդկայինը իրարու հետ ողջագործեցան, լուսաճաճանչ ճառագայթներով արտաքին աշխարհէն մտնողը ներքին գեղեցկութեանց, ու մտնական փոխակերպեցան: Պայծառակերպութիւն, յորում մեր լուսափայլ Տէրը կը փառաւորուի ընդ մէջ Մովսէսի և Եղիայի ու ստորեւ գետին ինկած առաքեալներու, ինչ որ կենդանի վկայութիւն մըն է Փրկիչի թէ՛ Հին և թէ՛ Նոր Ուխտերու տէր ըլլալուն, Աստուծոյ փրկութեան խորհուրդի միտքեան, ինչպէս նաև մեր Տէրով թէ՛ կենդանեաց և թէ՛ մեռելոց աշխարհին վրայ հաւատարապէս իշխանութիւն ունենալուն, Փրկիչը աղբիւրն է կեանքի և անմահութեան, լոյսի և փառքի. և մեր ու ննջեցեալներու Անոր հանգէպ բռնած դիրքէն կախում ունի Անոր երկնային և անմահական կեանքին հաղորդ և ժառանգորդ ըլլալու հարցը: Ինչպէս Փրկիչը, նոյնպէս փրկուածներն իրենց երկնաւոր կեանքի այս կամ այն պահումով պարտին ունենալ ու կ'ունենան պայծառակերպութիւններ. արդ, այդպիսի խորհրդաւոր պահերում, մտաւոր ու հոգեկան յափշտակութեան մէջ, երկրաւոր զաղափարներով տարուած առաքեալին պէս «տաղաւառ» շինել ուզեցինք, թէ խորացանք ու լուսաւորուեցանք մեր բարոյական և բանաւոր անհատի պարտականութեանց

զիտակցութեան մէջ... Փառքի և շքեղութեան օրերում Թարօրի բարձունքէն աւելի բարձր կատարներ բարձրանալու հետամուտ եղանք, թէ մեր նախածրք թառեցաւ դէպի խոնարհ վայրեր՝ դէպի Գողգոթեան, դէպի ծառայութեան, անձնագրահութեան եւ տառապանքի դաշտը՝ մեր նմանեաց բարութեան և օրհնութեան աղբիւր մը ըլլալու տեսլականով... Ենթադրեալով շուրջն ու շառայլը լուսաւորեց մեր շուրջն ու վերեւ, զայն մեր ֆիզիկական ու կորնէական գոյացութեան թէ անմահական հոգւոյ և Ս. Հոգւոյն օթեան ըլլալու օտահմանեւ մեր ներաշխարհին պայծառակերպութիւնը նկատեցինք... Կենդանեաց և մեռելոց աշխարհներու վրայ լոյս սփռող և Փրկիչի մտախաղաղ կոչումը պայծառակերպող այդպիսի սքանչելի հանգիստագրութեանց առթիւ Մովսէս և Եղիա մարգարէները տեսանք, թէ մեր գծուած եղբայրն... մարգարէներ, որոնցմէ մին Հին Ուխտի միաստուածեան և բարոյացուցիչ օրէնքն իսկ է, իսկ միւսը՝ օրէնքի անվատ և կորովի գործադրիչը նախանձախնդիր եւ նախանձայոյզ...:

Երանի՛ մեզի, ննջեցեալներուն, եթէ իրօք ունեցած ենք նախականէն ու անձնականէն գեր ի վեր մարդկային, ընկերային եւ համամարդկային խոչնդներ մեր Ս. Հաւատարմի լոյսով ողողուած: Այդ պարագային միայն Ճիսկ արդ որ ննջեցինն ի Գրիստոս կորեանն արդեօք հարցումին պատասխանը խոշոր «Ո՛ր» մը պիտի ըլլայ, ի շինութիւն մեր հոգիներուն:

Արդարեւ, Յիսուս Գրիստոս խափանեաց զմահ և լուսաւոր արար գկեանս և զանեղծութիւն ի ձեռն Աւետարանին:

Նա իր փրկագործ խաչելութեամբ եւ յաղթական յարուսթեամբ զխափանեց մահը և Աստուծոյ անունով ննջողներն անմահական կեանքին մէջ արժանի ըրուաւ երկինքի արքայութեան: Նա իր հրաշալի տնօրէնութիւններով «լուսաւորեց կեանքը» իւրաքանչիւր առաքելութեամբ բանիւ և գործով, եւ փրկագործութեան խորհուրդով նոր արժէք և նպատակ տուաւ կեանքին, զայն ողողելով անգնեական և անմահական կեանքի և աստեանական և բարոյական ու հոգեւոր կեանքի համաափիւս լոյսով:

Եւ Գրիստոս ննջող՝ քրիստոնէին հա-

մար չէ մահուան երկիւղն ու սարսափը՝ հողածին մարմինը՝ որ ենթակայ է ֆիզիկական աշխարհի անսեղիտալի օրէնքներուն՝ մայր բնութեան ծոցը պիտի դառնայ, սակայն ցորենի մերկ հասի մը նման, որուն կենսական զօրութիւնը կը յառնէ ի գէպ ժամանակի բազմապատիկ արդիւնաւորութեամբ: Ամերմանի մարմին շնչաւոր եւ յառնէ մարմին հողէն: Իսկ հողին, մարդկային գոյացութեան տիրապէս ազնիւ եւ միակ արժէքաւոր էութիւնը որ Աստուծոյ է եկած է, առ Աստուած կը դառնայ, երանական տեսութեան արժանի ըլլալու համար: Ահողին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ: Արգարեւ, հողին մարմինի պարականգուռներէն ձերբազատուելու և գէպի կատարելութիւն ունեցած ձգտումը, գէպի անմահական կեանք նկրտիլը — զորս անհմարին է իրազործել այս անցաւոր և սահմանափակ կեանքին մէջ — ինչպէս նաեւ Գերագոյն Զօրութեան բարութիւնն ու արդարութիւնը բաւարար պատճառներն ու երաշխիքն են անոր անմահութեան: Սակայն բնագոյնական և իմաստասիրական հայեցողութիւններէ առաջ և գերազանց են նոյնինքն Փրկչին փառաւորաւ անձին օրինակն ու հաւատքներն այս մասին:

Թարութիւնը Փրկչին՝ որ իր աշխուհական հողոյ լիութեամբ գեղեցկօրէն պայծառակերպեցաւ, կատարեալ զրաւականն է մի՛ր ալ ունենալիք բարոյական և հոգեւոր յարութեան. ճիշդ արդ ո՞ր ցնցեցիցն ի Քրիստոս, կորեան արդեօք հարցումը ուղղող միենոյն առաքեալն է որ կը պատգամէ. «Այլ արդ Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց, առաջին պտուղ ննջեցեցոց. քանզի մարդով եղ և մահ, և մարդով՝ յարութիւն մեռելոց: Որպէս Ադամաւն ամենեքին մեռանին, նոյնպէս և Քրիստոսիւ ամենեքին կենցաւանցիմ» (Ա. Կորնթ. ԺԵ):

Ի վերայ յայս ամենայնի, մտիկ ըրէք նոյն ինքն Փրկչին, որ կը հաւաստեացնէ. «Են իսկ եմ յարութիւն և կեանք, որ հաւատայ յիս, թէպէտեւ մեռանի, կեցցէ»։ զարձեալ, «Եթէ ոք զբանն իմ պահեսցէ, մի՛ ճաշակեսցէ զմահ ի յաւիտեան»:

«Հռովմական միաբանութեան մը վանականները՝ Տրաքիսները, իրենց ըզբաղումը նկատած են միմիայն պատրաստելու մահուան. այս է իրենց կարգ ու կանոնը,

այս է իրենց նպատակը, երբ իրարու կը հանդիպին իրենց ողջոյնն է, memento mori (յիշէ որ պիտի մեռնիս)։ Իրենց սեղանի սկաւառակին քով դրուած է գանկ մը եւ իրենց վերարդուներուն վրայ բանուած են ոսկերիքներու պատկերներ յիշեցնելու համար մահը. պէտք է ամէն մէկ վանական երթայ իր գերեզմանը փորելու աշխատութեամբ ալ զբաղուի ամէն օր, միշտ իր մտքին մէջ խորհրդածելով մահը: Ո՛րքան մեծ և ազդեցիկ ու տպաւորիչ պիտի ըլլար երբ իւրաքանչիւր վանական փոխանակ յեղեցելու. «Եթէ որ պիտի մեռնիս», ողջունէին զիրար ըսելով. «Եթէ թէ պիտի ապրիս»։ Եւ ասիկա կը հաւատամ թէ աւելի ճիշդ ու ճշմարիտ է, աւելի մարդկային դարաւոր իտեալն է և աստուածային կամքն է միանգամայն: Ու չէ՞ որ մենք ալ Յիսուսի յարութեամբ աշխարհի մարդկութեան կը հաղորդենք ըսելով. «Եթէ թէ պիտի ապրիս» (Ղեւոնդ Եպս. Դուրեան, Պարզ Գարգներ, Բ. Հատոր, էջ 226):

Ճշմարտիւ, քրիստոնէութիւնը լոյս է և պայծառակերպութիւն, կեանք է և յաղթանակ, կատարելութիւն և անմահութիւն: Դա՞նքալը մահուան կապուած կողմաւոր կողմանի զործեալ գործիք մը չէ այլևս. այլ անմահութեան կոչուած հաւատացեալի մարմինն իր հանգստարանը փոխադրող անդրուար մը միայն: Գերեզմանն ամենակուլ անդնականին վրայ բացուած երախ մը չէ այլևս, այլ անմահական կեանքի դուռն է: Եւ խաչապատկ հողակոյտը մարդկային տկարութեան և պարտութեան և մահուան յաղթանակին յիշատակարանը չէ երբեք, այլ կեանքի և անմահութեան պատգամի բնիկ իրօք:

Մեռելոց յիշատակին առջև ու Պայծառակերպութեան տօնին առթիւ այս գիտակցութիւնն ու կեցուածքն ունենանք մահուան առջև:

Աստուած որ աղբիւրն է լուսոյ, կենաց և անմահութեան, իր յաւիտենական կայաններուն մէջ ընդունի մեր ննջեցեալներն ու լուսաւորելով պայծառացնէ զանոնք, և ամենուս պարգեւէ Հոգւոյն Սրբոյ մխիթարութիւնը. ամէն:

ՇԱԽԱՐԾ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆ

Բ. — ԴԱԴԱՐՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐ

Իրնչ եղած են պատճառները մարգալթական շնորհի դադարումին:

ա) Այն ընդհանուր պատճառը՝ որ եղած էր նաև միև շնորհներէն շատերուն վերջ գտնելուն: — Այս գերբնական շնորհները, ինչպէս ակնարկուեցաւ այլուր, կարեւոր և անհրաժեշտ էին ի սկզբան Աւետարանի տարածման համար: Երբ սակայն ըստ բաւականին ծաւալած էր ան հեթանոս աշխարհի մէջ, այլևս այնքան անհրաժեշտ չէին քրիստոնէութեան տարածումին համար:

բ) Հաւատքի նուազութիւն կամ թուլութիւն: — Ժամանակի ընթացքին քրիստոնէից հաւատքին ուժգնութիւնը և աւելւած տարանքի քարոզութեան եռանդը սկսաւ թուփալ: Ուստի աստուածային իմաստութիւնը և հոգւոյն շնորհներն ալ նախկին առատութեամբ չէին հոսեր հաւատացելոց վրայ: Վասնզի անպէս է գործիքը ձեռքին մէջ գործաւորին՝ որ չուզեր կամ չգիտեր գործածել վայն: Ոչ միայն անգործութեան դատապարտուած էին աստուածատուր շնորհները այս կերպով այլ յաճախ նոյնիսկ անոնք չարաչար կը գործածուէին, և այդու աւելի քնասակար կը դառնային քան թէ օգտակար: Այդ չարաչար գործածութեան սկզբնաւորութիւնը կը տեսնուի նոյնիսկ առաքելոց ժամանակէն:

գ) Մեծագոյն պատճառը, սակայն, մարգարէական կարգին, իբրև ուրոյն գործող ոյժ, դադարումին, զսուտ մարգարէներսուն բաղմանալն էր:

Մեր Տէրը ինքն իսկ նախագուշակած էր սուտ մարգարէից ելոյթը և զգուշացուցած էր իր առաքեալները՝ ըսելով. «զի յարիցեն քուս մարգարէք և տացեն նշանս մեծամեծս և արուեստս մինչև մոլորեցուցանել, թէ հնար ինչ իցէ և զընտրեալսն: Ահա յառաջագոյն ասացի ձեզ» (Մատթ. Ի. 24): «Զգոյշ լիբուք ի սուտ մարգարէիցն որ քան առ ձեզ հանդերձիւք ոչլիարաց, և ի ներքոյ են գայլք յափշտակողք» (Մատթ. Ե. 15): Ինչ որ Յիսուս նախատեսած էր՝ իրականացաւ շուտով. մէլտեղ ելան մարգիկ,

որոնք կը յաւակնէին աւելի յայտնութիւններով ճոխացած ըլլալ, և կը քարոզէին թէ «եկեալ հասեալ իցէ օր Տեառն» և կը յայտնէին թիւր և մոլոր գաղափարներ եւ իրենց հետեւորդներ կը շահէին այդ կերպով: Որոնք ունէին «զգիբրպարանս աս» տուածպաշտութեան և ի գործութենէն անտի նորա ուրացեալն էին: Անոնցմէ կը մտնէին տունէ տուն և իրենց կ'աշակերտէին «կանայս շեղակուտեալս մեղօք» վարեալս ի պէսպէս ցանկութիւնս: Որոնք միշտ կը սորվէին բայց ճշմարտութեան գիտութեան չէին հասնիր, և հակառակ կը կենային ճշմարտութեան: «Սուրբ հաւատք»ը մերժելով կ'աշակոծէին հերետիկոսական բարբառնալանքներու ծփանքներուն վրայ: Եւ վերջապէս ճարտարամտութեամբ եւ նենգութեամբ կը հրապուրէին ազէտները, անփորձները և հաւատքին մէջ տատանողները, ոչ թէ յօգուտ ենթականերուն և ի փառս Քրիստոսի, այլ՝ իրենց անտի փառքին համար և ի շահ չարութեան իշխանին: Հաւատացեալներուն ողջամիտ տարրը տեսաւ արդարեւ թէ խաբեալներն են անոնք. «քանզի անմտութիւն սոցա յայտնի եղև ամենեցուն»: Եւ վստահութիւնը խախտեցաւ սոյն կարգի մարդոց նկատմամբ, եւ ինչպէս կը պատահի առհասարակ այսպիսի պարագաներուն կեղծը շփոթեցաւ հաւատարմի հետ, և այդ անվստահութիւնը տարածուեցաւ նաև անոնց վրայ որոնք կը խօսէին ուղիղ միտքով, ճշմարտութեան հոգիէն թեւադուած, և միջոցներ ձեռք առնուեցան խափանելու ասոնց կործանաւոր գործունէութիւնը:

դ) Վարչական կարգերու — եկեղեցական նուիրապետութեան — հետզհետէ տիրական դառնալը եկեղեցիին մէջ, — ելոյթը եպիսկոպոսական կարգին, որ իր վրայ կը մարմնացնէր առաքեալներուն իշխանութիւնը, պատճառներէն ուրիշ մըն էր առաջին առնելու անպատասխանատու գործիչներու գործունէութեանց: Որովհետեւ եպիսկոպոսութիւնը ինքզինքը օրինաւոր իշխանութեամբ մը օժտուած զգալով՝ ախոյեանը դարձաւ եկեղեցիի հաւատքին միութեան և մաքրութեան, ծառանալով և նոյնիսկ յաճախ խիստ միջոցներ գործածելով Աստուծոյ անունով գործող ինքնակոչ սեբմանաքաղներուն դէմ: Ինչ որ երբեմն

կարելի էր ըլլար անհատական նախաձեռնութեամբ ի գլուխ հանել, եպիսկոպոսներ կը գիտէին հաւաքական գործակցութեան — կը կազմէին ժողովներ — և այդ միացեալ ճակատով առաջը կ'անէին մղար վարդապետութեանց հեղեղին, որ յաճախ կը սպառնար ողողել նորակազմ եկեղեցին, առաքեալներու և ասոնց անմիջական աշակերտներու հեղինակաւոր ձայներուն դադարումէն ետքը:

Ե) Նոր Կտակարանի կանոնին կազմութիւնը — շիրդէ որ եպիսկոպոսութիւնը ամենէն ազդու միջոցներէն մէկը դարձաւ եկեղեցին խռովողներու գործունէութեան առաջին առնելու համար, այսուհանդերձ անհրաժեշտ էր աւելի տեւական և մնայուն չափանիշ մը. որովհետեւ ի վերջոյ մարդկային դատողութիւնը միշտ անսխալ դատաւոր մը չէ, «վասն զի ոչ ամենեքեան զմիտս Քրիստոսի ունին», նոյնիսկ եկեղեցիի առաջնորդութեան կողուած անձերէն ոմանք կրնային սխալիլ. հետեաբար եկեղեցւոյ իշխանութիւնը խորհեցաւ ունենալ Տիրոջ և իր Առաքելոց խօսքերուն և գործքերուն ամբողջական մէկ հաւաքածոն ուրուն վրայ հիմնուելով անառարկելիօրէն կարենար կիրարկել իր հեղինակութիւնը: Այս՝ և այլ նպատակով ի մի բերուեցան արդէն իսկ եկեղեցիի մէջ ըրջան ընող՝ Յիսուսի կեանքը և քարոզութիւնը ներկայացնող գրութիւններ և առաքեալներէ մնացած նամակներ և ասոնց մէջէն վստահելիները և հարազատները համադրուեցան մէկ կառորի մէջ, եւ այսպէս կազմուեցաւ Նոր Կտակարանի կանոնը, որ եղաւ եկեղեցիին Սուրբ Դիրքը և անոր հեղինակութիւնը անառարկելի դարձաւ, և եկեղեցիի ծոցին մէջ գործող բոլոր քարոզիչները և գործիչները գորուեցան այս գրեալ վաւերագրներու հեղինակութեան ներքեւ: Ինչ վարդապետութիւն որ հակառակ էր Աւետարանին, հակառակ էր ճշմարտութեան, հետեաբար պէտք էր ձգմել զայն:

Այն նախնական բուռն ցանկութիւնը, գիտնալու եւ յայտնելու «զնշանս ժամանակաց», որ ուժանակը եղած էր քրիստոնէական նախնական մարգարէութեան, պիտի մարէր գրեթէ Բ. դարուն վերջաւորութեան,

բայց պիտի երեւէր վերստին, յընթաց ժամանակաց, միշտ անհարազատ ձեւով, Մոնղանականերու, Նովատեաններու, Տոնատեաններու, Հազարամեաններու եւ այլ ազանդաւորներու զուր բարբառնջանքներուն մէջ: Բայց Եկեղեցին, կամ եկեղեցական Իշխանութիւնը, իր նզովքը իբրեւ թուժ անոնց առջև պիտի նետէ, աւելի վստահելով բնական և դանդաղ երթին դէպի իր նպատակը, քան թէ իր նաւին առաջատըր բանալ կրօնական այս յեղափոխականներու, թէեւ ուժգին, բայց կասկածելի հովին:

Յովհաննու Յայնուքիւնը հաւանաբար նպատակ ունէր գոցելու մարգարէական շրջանը մինչև Տիրոջ երկրորդ գալուստը: Որովհետեւ ինչ յայտնութիւն որ անհրաժեշտ էր «վերջին օրեր»ու համար, մարգարէական ոճով մը ըսուած են այս գրքին մէջ: Իսկ ինչ ճշմարտութիւն որ հարկաւոր էր ուղիղ կեանք մը վարելու համար արդէն իսկ տրուած էին Նոր Կտակարանի միւս գիրքերուն մէջ, որոնք այն ժամանակէն առդին դարձան աղբիւրը և բովանդակութիւնը աստուածային յայտնութիւններուն:

Պէտք է գիտնալ սակայն թէ մարգարէութիւնը որպէս ուրոյն հաստոյթ կամ եկեղեցական ճշմարտական կարգ» իր գոյութիւնը կորսնցնելէն ետքը, շնորհն ալ անոր հետ միասին չանհետացաւ միանգամ ընդ միշտ. այլ անցաւ եկեղեցիի օրինաւոր վարչութեան. անոր էական և շինիչ տարրերը, այսինքն մարգարէական շնորհին մնայուն իսկութիւնը, — ներշնչեալ խօսքը — ձուլուեցաւ եկեղեցիի վարդապետներու, մեծ քարոզիչներու և տեսնողներու պաշտօնին մէջ: Ս. Յովհան Ոսկեբերանի, Ս. Բարսեղ Կեսարացիի, Ս. Աթանաս հայրապետի եւ ասոնց նման կորովի քարոզիչները եւ քրիստոնեայ հզօր հեռաւորները ճշմարիտ յաջորդներն էին Նոր Կտակարանի ներշնչեալ քարոզիչներու — մարգարէներու:

ՇՆՈՐՀԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

Ա.Փ ՄԸ ՅՈՐԵԱՆ

(ՎԵՑ ԱՐԵՂԱՆԵՐՈՒ ՁԵՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Տ. ԹՈՐԳՈՄ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՀՈՐՄ ՅԵՇԱՅԱԿԻՆ

Հոգիներու օրն է այսօր, տօն տաղաւար:
 Հին տաճարի գմբէթին տակ,
 Պատըռտելով աղջը խորունկ
 Քուն դարերուն,
 Կ'այգեւորի հոգին պայծառ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ:
 Կը վառին հոն կանթեղ մոմեր,
 Մութն ընելով ոսկի ոստայն,
 Ջերթ ըղծանքներ կարօտակէզ,
 Լուցուած խորէն խորախորհուրդ մեր դարերուն:
 Ու լըռութիւն:
 Շէնքը թըռիչք է ամբողջ:
 Իր հիմերու ընդերքէն
 Դէպի երկինք կարկառած սատափ բաժակն իր ուխտին:
 Հոգետօն է...
 Բաց են բոլոր դարպասներ
 Սիրտերու պէս անարատ:
 Ջանգերն յանկարծ ահա ռւժգին կը կանչեն:

* * *

— Ու կուգանք մենք
 Հրրուած կարծես դարերու
 Տառապանքի հեղեղէն,
 Հրաւիրուած՝ մըտածումէն, տեսիլքէն,
 Աստուածազգեաց սուրբերու:
 Ու մենք կուգանք ծունկ առ ծունկ
 Կամարներուն տակ ծովացած լոյսերուն:
 Տարիներով քալեցինք ափունքին այդ հեռաւոր,
 Եւ դուն բարձունք տարիներու կատարին,
 Ամէն օր մեզ կանչեցիր — :

— Եկանք ահա,
 Սիրով զեղուն մեր սիրտերը մորթելու
 Սկիհներուդ մէջ ոսկի,
 Արեան մաքուր պատարագ
 Սեղաններուդ խորհուրդին:

Հեռո՞ւն սուրբեր, պըսականեով լուսեղէն:
Սիւնին վըրայ աստուածամայրը խոհուն
Որ կը ժըպտի լացին մէջ:
Մոմեր, աղօթք, շարական,
Խորհուրդին մէջ կ'անծրեւեն երկինքներու մեղեդին—:

— Կուգանք զի պէտք ունիս դուն
Երիտասարդ մեր ուժին,
Մեր հոգիի ու մըտքի շընորհներուն անվըթար.
Քեզ կը բերենք ժըպիտով երիտասարդ օրերու
Խարտեաշ որան մեր արդար:
Գիտենք թէ դուն շատ անգամ
Զաւակներէդ լըքուեցար,
Իզո՞ւր անոնց աչքերուն
Աստղերու պէս վիրաւոր
Բացիր վէրքերը քու խոր:
Ծորեանն ենք մենք սրբազան
Նետուած ափովն Աստուծոյ
Հոգիներու ալօսին:
Տէ՛ր աճեցուր, աճեցուր
Արշալոյսով հասունցած
Հատիկներն այդ մարգարիտ—:

— Գիտենք թէ ինչ կը բերենք
Իբրեւ կընդունկ ու զըմուռս
Սեղաններուդ ծրխելու:
Ձոհողութեան բոցին դէմ
Նըռնեծաղիկ մեր հոգին
Ջահերու պէս կախելու:
Կ'արժէ, կ'արժէ որ այրին
Անոնք հուրքէդ սրբազան:
Մենաստանի շուքին մէջ, տերեւահիւծ ու թարշամ,
Լուսածաղիկն ըլլանք մենք
Իմաստութեան արտերուդ—:

— Ո՛հ քաղցր է մեզ, մեղրամոմի պէս հալիլ
Աշտանակիդ վրայ ոսկի.
Զի դուն խորհուրդն ես անհաս.
Դարերու ծայն, ցեղին խիղճ,
Մութին վըրայ ծաղկած լոյս
Հայ դարերու անդունդին—:

— Կուգանք սրուակ առ սրուակ
Ոտքիդ առջեւ կոտրելու
Նարդոսաբոյր մեր հոգին,
Ո՛վ անցեալի ծիրանազգեաց թագուհի,
Որ աչքերէդ չաղբերուին
Այլեւս արիւն ու արցունք—:

* * *

Հոգեւտօն է, տօն տաղաւար.
 Խաղաղութիւն.
 Խունկ ու ըստուեր,
 Շիջող մոմեր:
 Հին տաճարի զըմբէթին տակ,
 Շարանն անքոյթ՝
 Մատաղերամ հոգիներուն,
 Սեւի մըտած
 Կ'իջնէ կրկէսն իր պարտքերուն,
 Մաքուր, աղուոր իր քայլերով:
 Եկեղեցի Հայաստանեայց,
 Ըրէ՛ զանոնք արժան քեզի:

20 Յուլիս 1939
 Երուսաղէմ

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԿՈՋՈՒՄ

Քեզ չըզգացի ես այնքան իմ պարմանի օրերուն,
 Երբ խօսեցան քու մասին բառեր պայծառ գեղեցիկ,
 Բայց ուզեցի ունենալ լոյսէդ բեկոր մը թրթռուն:

Պատանութեան այգին մէջն էր որ ըզբեզ ծընար դուն,
 Ողողուեցայ ես քեզմով, քեզ սեղմեցի կուրծքիս վրայ,
 Ու հասունցաւ լոյսիդ մէջ հոգիս տըկար ազազուն:

Զիս շատ անգամ մոռցար դուն, երբ դաւեցի քեզ անծայն:
 Սակայն լոյսէդ զանակներ թաղուած հոգւոյս սափորին
 Մէջն, անեցան շող առ շող եւ քեզ նորէն հոն ծընան:

Արդ աղօթքի ծընրադիր, Քու խորանին երկնահաս,
 Կը պաղատիմ արցունքով, որ չըլքես զիս երբեք:
 Սակայն ինչո՞ւ այդքան վիշտ, ըսէ՛, դէպ ինձ կը մըխաս...

Տարակոյսո՞վը արդեօք որ նորէն քեզ արինեմ:
 Ես բուկդ եմ ալ, ընդունէ՛ պատմունեանիդ ներքեւ զիս,
 Զի այրեցի արդէն իսկ ինչ որ մոխիր կը բուրէր:

20 Յուլիս 1939
 Երուսաղէմ

ՎԱՐԴԳԵՍ ՍՐԿ. ՏԵՐՈՒՆԵԱՆ

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԵՆ ԵՏՔԸ

Դարերու ընդ մեջէն. մեծ պատերազմ. քառս. յեղափոխութիւններ. անոց զաղափառաբանութիւններ. Պոլեւիզմ, Նացիզմ, Թաւիզմ, եւ իրենց զաղափառաբանութիւններ. Եկեղեցւոյ հանգեպ բնութեան դիրքը. Եկեղեցւոյ հակազդեցութիւնը (réaction). Եկեղեցիի եւ յեղափոխական պետութեանց յարաբերութեան լուծման ձեւեր. Հայ Եկեղեցի(“):

Միայ պիտի չըլլար ըսել Թերեւս թէ՛ պատմութիւնը քալած է երկու բեւեռներու ազդեցութեանց շրջանակէ մը. այդ երկու բեւեռներն են Եկեղեցի եւ Պետութիւն, որոնք փոխ ի փոխ իրենց տիրապետութիւնը ձգտած են հաստատել ժողովուրդներու վրայ: Այս ձգտումը լեցուցած է ի մասնաւորի քրիստոնէական եկեղեցւոյ ամբողջ պատմութիւնը: Այս երկու եղանակներն (Եկեղեցի եւ Պետութիւն) ճշմարիտ բնութիւնը այնքան տրամադորէն տարբեր է իրարմէ, որ երկուքին միջեւ հիւնէն ի վեր բնական բացուածք մը կայ, որ եղած է իրական մղում մը քրիստոնէայ պատմութեան մէջ: Այդ բացուածքը աւելի քան երբեք, ընդհանուր պատերազմէն յետոյ՝ խորունկացած է: Մուսոլինի մեր դարը կը կոչէ Պետութեան դար, մինչ քրիստոնէայ բարձրագոյն մտածողութիւնը՝ միւս կողմէ՝ զայն կը նկատէ Եկեղեցւոյ դար. այս երկու բանաձեւերուն մէջ, մարտի հրաւեր մը կայ իրարու դէմ նետուած:

Դժուարութիւնը անոնց յարաբերութեանց մէջ, գերազահութեան հարցն է եւ ղած միշտ. ո՞ր կը վերջանայ Պետութեան

ուժին սահմանը, եւ ո՞ր կը սկսի Հոգիին տիրապետութիւնը. Կեսար թէ Բրիտանոս. կա՞յրը թէ պապը:

Հետեւելով պատմութեան՝ գերազահութեան այդ գիծը՝ անկնոն եւ զիկ գակ ընթացքով մը քալած է. շրջան մը Պետութիւնը ոտնակոխած է Եկեղեցւոյ իրաւունքէն ներս, իր գերազահութիւնը պարտադրելով Եկեղեցւոյ, մինչ ուրիշ շրջանի մը մէջ՝ Եկեղեցին խլած է Պետութենէն իրաւունք իրաւունքի վրայ, ազատութիւն ազատութեան վրայ: Միջին դարուն, Պետութիւն եւ Եկեղեցի շարունակ պայքարեցան գերազահութեան համար. անոնց պայքարը լեցուց ամբողջ Բրիտանոնէական Եկեղեցւոյ պատմութիւնը. յաղթանակը ֆիսք Եկեղեցւոյ որ Պետութեան վրայ անվիճելի գերազահութիւն մը ցոյց տուաւ մինչեւ Թերանսական Եկեղեցիի միջոցով: Կաթոլիկ առտուածաբաններ, եկեղեցական իրաւագիտութեան կարողագոյն դէմքերը, Պետութեան վրայ Եկեղեցւոյ առաւելակշիռ դիրքը կանոնականացուցին, աստուածաբանական, իմաստասիրական հարց եւ հաւատքի խնդիր դարձուցին եւ Եկեղեցին օտուցին Պետութեան դէմ պայքարելու զորաւոր դէմքերով. Եկեղեցին Պետութեան համառաւասար եւ յաճախ աւելի՛ մրցակից ուժ մը դարձաւ. Թովմաս Ագուինացիի մշակած դասական աստուածաբանութեան եւ Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ «երկու սուրբերու» վարդապետութեան մէջ, Եկեղեցին յայտարարեց վերջնական գերազահութիւն մը Պետութեան վրայ(“):

Անհատը նիւթ է (matière՝ Արիստոտէլեան բմբունումով) հանգեպ ընտանիքին, ընտա-

(“) Տեսականութեն եւ գործնականապէս քրիստոնէայ պետական բմբունումը առաջին անգամ մշակեց Ս. Օգոստինոս Նիպոնացին (354-430), Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ ամենէն նշանաւոր եկեղեցական դէմքերէն մին, իր զԳաղաթէն Աստուծոյ (La Cité de Dieu) գործին մէջ, Կիկերոնի Հանրապետութիւնը (Repubblica) ուղղութեամբ, շեթանոս Հաստատութեանց (Institutes Palenne) հակադրելով Աստուածային Հաստատութիւնը (Institutions Divines). յունական ոտտանին՝ (la cité grecque) Աստուծոյ ոտտանը (la cité de Dieu). Ս. Օգոստինոս քրիստոնէայ քաղաքական (politique) վարդապետութեան միակ հին հեղինակութիւնն է, որ շատ մեծ ազդեցութիւն ունեցած է Միջին դարու վրայ իր քաղաքական վարդապետութեամբ:

(“) Մոյն ուսումնասիրութիւնը պատրաստելու առթիւ օգտուած եմ տրուած հարցը շոշափող տար դիրքերէ:

նիքը՝ աւելի բարձր ընկերային իրազօրծման մը, որ ազգութիւնն ու պետութիւնն է, պետութիւնը իր կարգին՝ (կայսրը, իշխաններ, ամբողջ աշխարհիկ իշխանութիւնը — pouvoir temporel), նիւթ է աւելի բարձր և գերազանց իշխանութեան և կազմակերպութեան մը, հոգեւոր իշխանութեան (pouvoir spirituel), որ իբրեւ ձեւ (forme) իր մէջ կ'առնէ ընկերութիւնը և զայն կը հանէ շնորհքի մէջ, յառաջ բերելով գերազանց ընկերութիւնը: Կայսրը նիւթ է հանդէպ պապին, պապը նիւթ է հանդէպ Աստուծոյ, որ իբրեւ գերազանց ձեւ (forme) իր մէջ կ'առնէ ամէն իշխանութիւն:

1917ին, երբ Համաշխարհային պատերազմը իր յորձանքին մէջ կը խեղդէր ամէն բան, Վատիկան, մասնաւոր կոնգակներով և գրուած քննրով վերատին շնչաւ մըն ալ զբաւալալ վարդապետութեան վրայ թէ Եկեղեցին պէտք էր ձեռն աշխարհի գերեզման վրայ, ուր էր Միջին դարուն: Ճիշդ է, Եկեղեցին իր քաղաքականութեամբ կը ձեռն նոյն, մինչ պետական ըմբռնումը կը փոխուէր: Ժէ. դարէն սկսեալ, առհասարակ պետութիւնները որդեգրեցին Բացարձակապաշտ (absolutiste) միապետական գործիքները, իսկ Յիսուսական Գեղափոխութենէն ասդին (ԺԸ. դար) ազատական ռամկավարութիւն մը, միապետական կամ հանրապետական նշակաւորութիւն: Պետութեան՝ աշխարհիկ իշխանութեան ուժը, դարեւոր ընդ մէջէն, կը մեծնար, կ'ընդարձակուէր և Ընդհանուր պատերազմին կը հասնէր բարձրագոյն կէտի մը, տեսակ մը ամենակարողութեան (omnipotence), ինչպէս էր Եկեղեցին Միջին դարուն:

Եկեղեցին այժմ ինքզինք զէմ առ զէմ կը գտնէ ամենակարող Պետութեան մը որ ունի իրեն յատուկ իմաստասիրութիւն մը, բարոյական մը (ethos) եւ անոր պայքարը Եկեղեցւոյ զէմ, աւելի քան երբեք, զբուռած է սկզբունքի մը վրայ:

Այժմ, մասնաւորաբար Եւրոպական ցամաքամասի վրայ, Պետութեանց քաղաքական կառոյցը եւ ձեւը աննպաստ է Եկեղեցւոյ:

Այն երկիրներուն մէջ, ուր ռամկավարութիւնը եւ ճարտարամետաքիզմը հաւասարապէս կը պաշտպանուին իրրեւ քաղաքային իրաւունքներ, — ինչպէս է Անգլիոյ,

Ֆրանսայի, Պելճիքայի, Հոլանտայի եւ Հիւսիսային Եւրոպայի երկիրներուն մէջ — Եկեղեցւոյ և Պետութեան յարաբերութեանց հարցը, մտահոգիչ համեմատութեանց չէ հասած: Վերոյիշեալ ռամկավար երկիրներուն մէջ գոհացուցիչ՝ բայց ժամանակաւոր լուծում մը գտնուած է թէ՛ Եկեղեցւոյ և թէ՛ Պետութեան համար. այս երկիրներուն մէջ Պետութեան միբոսը կամ ոյժ-գաղափարը (idée-force) Պետութիւն եւ Եկեղեցի՝ կեդրոն բանաձեւն է. բայց տարբեր է պարագան այն երկիրներուն, որոնք թէ՛ն ռամկավար, որդեգրած են Մարքսիզմի եւ Կոմիւնիզմի նման մասնաւոր ուղղութիւն եւ փիլիսոփայութիւն մը. հոս զգալի կը դառնայ ուղղակի երկու իրերամարտ քաղաքական գործիքներուն (Եկեղեցւոյ և Պետութեան) բախումը: Վասնզի այս երկիրներուն մէջ պետական կազմակերպութիւնը զուտ մարքսիստ ըլլալով՝ անոր պատմական նիւթաւարտութիւն, կեանքի տեսնական ըմբռնումը, դասակարգային պայքարի աւտարանը, անխուսափելիօրէն կը բախին քրիստոնէական կրօնքի աշխարհայայեացքի հոգեւոր նկարագրին:

Կարելի չէ խօսիլ, յետ պատերազմեան ո եւ է պետութեան մը վրայ, առանց ուսումնասիրած ըլլալու անոնց քաղաքական բանութիւնը:

Ընդհանուր պատերազմէն ասդին, զարմանալի արագութեամբ մը, ազգերուն, անհատներուն, ընկերային գործիքներուն և քաղաքայիններուն մէջ մեծ եւ անակնկալ փոփոխութիւններ յառաջ եկան. զգացումներուն եւ մտածումներուն վերիվարում մը. արքայական դասեր կործանեցան, պետական նոր գործիքներ ստեղծուեցան և այդ ծանրակշիռ դէպքերն ու փոփոխութիւնները արձագանքեցին մինչեւ իսկ մարդկային ներաշխարհէն ներս:

Ընկերային այս երկրաշարժը, տակն ու վրայ ըրաւ ամէն ինչ. ամէն մարդի մէջ, կրթական, կրօնական, քաղաքական, ընկերային, տնտեսական յառաջ բերու ընդհանուր անապահովութիւն եւ անկայունութիւն մը. Ֆրանսա եւ Անգլիա կը պնդեն սպահովութեան վրայ, Մուսոլինի՝ նոյն ապահովութիւնը ունենալու համար իր սուրբերը կը որէ, Սովիէթ Ռուսիան կարմիր բանակ մը կը ստեղծէ, եւ Գերմանիա

ապահովութիւն կը փնտռէ զօրաւոր մարդե-
րու մոգական հմայքին ետեւ։

Ընդհանուր այս անապահովութիւնը
տակաւ արմատ գտաւ յետ պատերազմ-
եան սերունդի բարոյական եւ կրօնական
կեանքին մէջ եւս։

Այս անկայունութեան տեսանելի պոթ-
կումը եղան յեղափոխութիւնները, որոնք
արքայական տուններ բնաջնջեցին, զրամա-
տիրական գրութիւնը վերի վայր չընցեցին,
հին հաւատալիքներէն ներս ճեղքեր բա-
ցին, անցեալի եւ աւանդութեանց դէմ պայ-
քար մղեցին, և ստեղծեցին ընդհանուր
քառս մը, չղթայազերծելով իրարու դէմ
ամբոխներն ու աշխարհայեացքները։

Յրանսական Յեղափոխութիւնը ԺԼ.
գարուն վերջերք իմաստասիրական նոր դը-
րութիւն մը ստեղծեց եւ եղաւ յայտարարողը
ժամանակակից պատմութեան մէջ գերակշիռ
հանդիսացող սկզբունքներու եւ գաղա-
փարներու։ Տէքարդեան սկզբունքներու
յստակութիւն մը տեսանելի է հոն. cogito,
ergo sum (կը խորհիմ, ուստի կամ)։ Մինչ
յետ պատերազմեան յեղափոխութիւններու
աժմատները ոչ միայն քաղաքական և տըն-
տեսական զփոփոխութիւններու մէջ էին, այլ
նաեւ խորագիտական անբանաւոր (irrational)
ենթագիտակից բնազդներու և երեսակա-
յական intuitionներու մէջ. անոնց լաւագոյն
արտայայտութիւնը իբրեւ միթոս ոչ թէ
տրամաբանական քաղաքական կամ ըն-
կերային գրութիւն մըն է, այլ, անգա-
սակարգ մարդկային ընկերութեան մը մի-
թոսը, ինչպէս է Ռուսիոյ մէջ, պէտու-
քեան միթոսը՝ ինչպէս է պարագան ֆաշիստ
յեղափոխութեան մէջ, և ազգային միութեան
մը միթոսը՝ ցեղի արեան մաքրութեան
վրայ հիմնուած՝ ինչպէս է ազգային ընկեր-
վարական յեղափոխութիւնը Գերմանիոյ։

Յետ պատերազմեան յեղափոխութիւն-
ները չղթայազերծուեցին անբանաւոր են-
թագիտակից մղուեցողութեամբ, կրօնական և հա-
կակրօն զգացումներով։

Յրանսական Յեղափոխութիւնը գտաւ
ազատական մեծ գաղափարներ արդէ ժա-
մանակներու, մինչ ներսայ յեղափոխու-
թիւնները զգացին ուժին միատիպիւմը, բռ-
նութեան մոգութիւնը, եւ կեանքի ստիպո-
ղականութեան նոր կոչ մը։

ԺԹ. դարը՝ տնտեսական բարգաւա-
նումի եւ ընկերային ազատութեան միատի-
պիւմով տարուած էր, մինչ յետ պատե-
րազմեան յեղափոխութիւնը՝ տարուեցաւ
ուժէն, բռնութենէն (violence)։ ստեղծուե-
ցան ուժի կեդրոններ. ուժը նկատուեցաւ
ինքնին վախճան մը, եւ ոչ միջոց. ուժը
Պետութեան միատիպ բանականութիւնն է.
Պետութիւնը այն ուժն է որ անգասակարգ
ընկերութիւն մը կը ստեղծէ Ռուսիոյ մէջ,
Իտալիան կը վերածէ հին չքեղ հռովմէա-
կան կայսրութեան և Գերմանիոյ մէջ ոտքի
կը հանէ կոտորակուած ժողովուրդ մը։

Դէպի ուժ մարդուն կամեցողութիւնը,
բնազանցական երեւոյթ մըն է նոր յեղա-
փոխութեանց մէջ. այդ ուժը լոկ քաղա-
քական պահանջներ չի հետապնդեր. ան
կրօնական լուսնապսակ մըն ալ ունի իր գըլ-
խուն վրայ. ուժը կը մեկնուի իբր աստուա-
ծայինին մէջ յայտակերպումը, ստեղծա-
գործ կարողութեան ներկայութիւն և գոր-
ծելութիւն (action)։

Գերման իմաստասէր Նիցշէն (1844-
1900) է ճշմարիտ մարգարէն, ուժի այս
յեղափոխութեան՝ ուժի կրօնքին, կենսա-
կան ուժի եւ զօրութեան կամքի վարդա-
պետութեամբ. Պերկսոն՝ Ֆրանսացի իմաս-
տասէր՝ կենսական խանդի (élan vital) արդի
միատիպիւմին տեսանողը եւ Ժօրժ Սորել
անոր իմաստասէրը։

Նիցշէն ժամանակակից ոգին լեցուց
ուժի կամքով. Պերկսոնի կենսական խանդը
յեղափոխական բնազդն է, կեանքի ոգին,
միշտ շարժման մէջ, որ ոչ թէ կը հակի
դէպի իմացական գաղափարներ որոնք
կեանքի քարացած մնացորդներն են, այլ
դէպի նոր ստեղծում, դէպի նոր նուա-
նումներ անժանօթին։

Ժօրժ Սորել հրաւեր կը կարգայ ժա-
մանակակից ոգին յանդուգն ըլլալու եւ
բռնութիւն գործածելու իբր ճշմարիտ բա-
րոյական եւ բնազանցական մղում, որ
կեանքին կուտայ յեղափոխական գաղա-
փարներ. այժմ աշխարհ կը շարժի ոչ թէ
պարզ գաղափարականներով, այլ մարդ-
կային հոգիի մեծ կիրքերուն ալիքներով։

Սորել կը մեղադրէ ընկերվարութիւնը
իր նպատակին մէջ վրիպած ըլլալուն՝ յե-
ղափոխութեան պատգամը զօրաւոր կեր-
պով հնչեցուցած չըլլալուն համար, և ըն-

կերվարութեան խաղաղ պատհանապատուութեան դէմ Սորել կը հակադրէ իր բռնութեան փատագորութիւնը, ստեղծագործ ատելութիւնը եւ մարդկային ոգիին անխորտակելի նախնական բնազդական ուժը, Բռնութիւնը սակայն, պէտք է շփոթել ամբոխներու կողմէ յարուցուած անասնական մեթոտներուն հետ, ան իր մէջ հերոսական տարր մը ունի, ուժի բարձր բարոյական մը, որուն չեն կրնար տիրանալ Բարյամէնտներու քաղաքական կուսակցութիւնները, որոնք անիմաստ քաղաքական առեւտուրով կ'ուզեն իրենց դիրքը ապահովել ընկերութեան մէջ:

Յետ պատերազմեան յեղափոխութիւնները կազմեցին իրենց փիլիսոփայութիւնը, գաղափարաբանութիւնը, տնտեսական դրութիւնը եւ բարոյականը. այս ամէնքը եղան ի յետագունէ, իբր բացատրութիւն տրուած իրողութեանց, իբր արգարացում ուժական դէպքերու. անոնց արմատը պէտք է փնտռել անբանապատուութեան (irrationalisme) եւ միաստիպի մէջ, եւ որ իր մեկնակէտը կ'առնէ ոչ թէ Տէքադդի բանաձեւէն՝ կը խորհիմ՝ ուստի կամ, այլ անոր հակադարձէն. կամ՝ ուստի կը խորհիմ — sum, ergo cogito. — առածանման սկզբունքը այլ եւս բանականութեան ինքնայայտութեան մէջ չէ, ոչ ալ հոգիին ինքնաաւաստման մէջ, այլ կեանքի նոր զգացումի մը, ուժի կամեցողութեան, եւ մարդկային հաւաքական մտքին բնազդական ուժերուն մէջ:

Յետ պատերազմեան յեղափոխութիւններու մէջ, իրողութիւններ եւ դէպքեր կը կանխեն տեսութիւնները. հակառակ անոր որ Լեխին, Մուսոլինի եւ Հիթլերի կարգ մը յեղափոխական գաղափարներով ճամբայ ելան, բայց չունէին յեղափոխական գործին ամբողջական տեսութիւնն ու գրութիւնը, եւ այժմ միայն ջանքեր կ'ըլլան՝ Ռուսոյ, Խալլիլի եւ Գերմանիոյ՝ յեղափոխական այս երեք երկիրներու մէջ՝ բացատրելու տեսական ներքին այն ամէնը ինչ որ իր հետ բերւած Յեղափոխութիւնը, երբ մարեցւած անոր բռնկեցուցած բոցն ու խանդավառութիւնը^(*):

Նոր յեղափոխութեանց արտայայտութիւնները պէտք է պատշաճին յեղափոխական նոր միջերու. անոնց լեզուն գաղափարներէն չի խօսիր, այլ խորհրդանշաններէն. թէ՛ պոլշեփիկ, թէ՛ ալգէ. ընկերական եւ թէ՛ Ֆաշիստ յեղափոխութիւնները, կարողութիւն ունին արտայայտելու զանգուածներու խորունկ հաւաքական եւ անգիտակից փափաքները, ոչ թէ բռնորու եւ գաղափարներու մէջ, այլ նշաններու, միասին խորհրդանշաններու տակ, որոնք իրարու կը բերեն բաժան բաժան հոգի ունեցող զանգուածները, զանոնք բարձրացնելով միասին եւ գերագոյն միութեան մը մէջ^(*):

Այս շարժումներուն նկարագիրը իբր յայտակարարումը մարդկային հաւաքական ենթագիտակից խորունկ ուժերու, արտայայտութիւն կը գտնին նաեւ հերոսներու մէջ. այս է պատճառը այն իրողութեան թէ ինչպէս անձանց յեղափոխական մը կամ ընկերակցական մը, առանց փայլուն իմացական ձեւերու, միլիոններ իրեն կը կապէ եւ կ'ըլլայ անոնց կեանքին եւ նակառարգին տէրը: Ներկայ յեղափոխական առաջնորդներէն ոչ մէկը մեծ միտք մըն է

ներսն. եւ Սորել գործնականապէս ողջունեց Պալեիզմը՝ որ կը կանգնի Մարքսի ուսերուն վրայ՝ իբր իր գաղափարներուն իրականացումը, Միւս կողմէ, Մուսոլինի կուրորէն կ'ընդունին ինչ որ Սորել ըսած է կամ դրած. ինչ էր իրոստովանի թէ՛ Նիցշէն, փռեւէն աւելի իր վրայ ազդող եղած է Սորել որ բրեն խորհեցուցած է թէ ի՛նչպէս պէտք է գործածել բռնութիւն՝ կազմելու համար Ֆաշիստ յեղափոխութեան ուժն ու կորովը: Հիթլեր իր գրուածքներուն մէջ չունչ ալ ունի Նիցշէի ուժի փիլիսոփայութիւնն եւ մեծապէս ազդուած է Lagardeի եւ Hölderlinի գաղափարներէն. առանց հովերէն քաղցին, ինչ որ ուրիշներ ցանած էին եւ եղան տէրերն ու նաեւ զգրիները հակադարձի մը, որ երբեմն իրենցն էր, այժմ իրենց ժողովուրդներուն:

(*) Միթերն ու խորհրդանշանները եղած են միշտ իրական լեզուն քննակալ կոմունիստ. նկատելի պարագայ մըն է ալ չի գարնող հանգիտութիւնը (paralélisme), այս յեղափոխութեանց մէջ զգուշացումի փոփոխութիւն եւ բնական կրօններու մէջ ալ գտնուածին. յետ պատերազմեան յեղափոխութիւնները բնական կրօններու պատճառով կը ներկայանան մեղի, ունին իրենց արարողութիւնները, Ժիսակատարութիւնները, խորհրդանշանները, հաւատալիքները, մարգարէները, ուրբները, նահատակները եւ մարտիրոսները, իրենց փրկչաբանութիւնը, վախճանաբանութիւնը եւ դատաւարները:

(*) Սորելի Réflexions sur la Violence գիրքը ալ չի գարնող հանգիտութիւններ կը բերէ Լեխին եւ Սթալինի կողմէ յայտնուած գաղափար-

կամ խորհող մը, ստեղծագործ երկունքով՝ բայց բախտին մէկ խորհրդաւոր ալիքը կը տանի զանոնք և կը հասցնէ աներևակայելի զօրութեան և ստեղծագործ ազդեցութեան բարձունքներու, որոնց երբեք հասած ըլլայ հին դարերու իշխողներէն կամ խորհողներէն ոեւէ մէկը, որովհետեւ ասոնց յայտնատեսական (intuitive) զօրութիւնը աւելի մեծ է քան ոեւէ զօրավարի և խորհողի չափաքականութիւնն եւ անհատ. այս երկու հակառակ բեւեռները, այժմ նոր համադրութեան մը մէջ կ'առնուին. հաւաքականութիւնը իր խորհրդանշիչ արտայայտութիւնը կը գտնէ այն անհատներուն մէջ, որոնք իր արիւնէն և միտքն են:

Յետ պատերազմեան յեղափոխութիւնները բերին՝ գերմարդկային պատգամ մը կատարեալ ընկերութեան և ամբողջապաշտ (totalitaire) պետութեան:

Բոլոր այս յեղափոխութիւնները ծնան միասիկ մթնոլորտի մը մէջ, յառաջ տարուեցան նոյնքան միասիկ և կրօնական հաւաքական գիտակցութեան շրջապակի մը մէջ, կրօնական հաւատքով, և զանգուածները լեցուցին այն յոյսով թէ՛ նոր և աւելի տանելի ընկերութիւն մը կազմուած է ընդհանուր քառսէն, թէ՛ նոր և աւելի երջանիկ մարդ մը պիտի ըլլայ նոր ընկերութեան մարդը, որովհետեւ նոր ոգի մը ծնած է յեղափոխութեան երկրաշարժէն:

Այս նոր ընկերութեան կազմութիւնը կարելի կը դառնայ ոչ թէ կրօնական դարձով մը, այսինքն ներքին խմացական եւ բարոյական եղափոխութեամբ (évolution), այլ բռնութեամբ և ուժով ի գործ դրուած քաղաքական յեղափոխութեամբ (révolution):

Յեղափոխութեանց կաթնային մէջ եւ ապա յաւանդութիւններն եւ ուղղութիւնները բերեղացան նոր պետական ըմբռնումի մը մէջ. Պետութիւնը եղաւ միակ տեսանելի զօրաւոր արտայայտութիւնը յեղափոխութեանց, որ ոչ միայն բնախօսական, հոգեբանական, այլ նաեւ միատիկ նկարագիր մը ունի: Պետութիւնը մարմնաւորութիւնն է բացարձակ եւ սրբազան հաւաքականութեան ոգիին՝ մինչ ձեկնելեան իտէալիզմին մէջ, Պետութիւնը Տիեզերքը բանականութեան մարմնաւորութիւնն էր: Ան ինքն իր մէջ Նկեղեցի մըն է, որ իր անդամները կը պահէ սուրբ

և զօրաւոր աստուածային կամքի մը ներքեւ: Պետութիւնը վերացական միութիւն մը չէ, այլ թանձրացեալ իրականութիւն մը որ օժտուած է անձնական յատկութիւններով, զանգուած-գիտակցութեամբ, զանգուած-կամքով, զանգուած-պատասխանատւութեամբ: Պետութիւնը հսկայ գերմարդ մըն է որ ոչ միայն հնազանդութիւն, այլ նաեւ հաւատք և վստահութիւն կը պահանջէ. Պետութիւնը միթիկ (mythique) աստուածութիւն մըն է այսօր Ռուսիոյ մէջ որ, իր հպատակներուն վրայ կը դնէ հաւաքական պահանջներ, անոնց կը պարտադրէ նոր փիլիսոփայութիւն եւ նոր հաւատք ու կը կազմակերպէ երիտասարդութեան մտածողութեան դրութիւն:

Մուսոյինի կ'երթազէ Պետութիւնը իբր հին Հռովմէական կայսրութեան վերադարձող ոգին (revenant) որ նոր այցելութիւն կուտայ իր ճակատադրի հին վայրերուն և համեստ աշխատաւորներն ու մշակները հանելով իրենց խաղաղ խանութներէն և դաշտերէն, կը նետէ կրկնէսի մը մէջ, ուր անոնք պէտք է կուտին հին Հռովմի փառքը վերականգնանացնելու համար, (օրինակ Հապէշիստան):

Գերման Ռայխը զաղափար՝ գերման կայսրութիւնն է՝ նոյն բանդագուշանքէն տարուած. ազգը չի սահմանափակուիր աշխարհագրական սահմաններու մէջ. անիկա միատիկ լուսապսակ մը ունի, կազմուած շրջակայ երկիրներու մէջ ցրուած գերման գոյացութեամբ: Ռայխի միթոսը՝ գերման ցեղին Հռովմ. Ս. կայսրութիւնը, շատ կանուխէն՝ ազգային ընկերվարականներու մտածումին մէջ անձնաւորուեցաւ Պարպրոսայի առասպելական անձով, որ կը քնանայ Քրիֆօյզլը լերան վրայ մինչև այն օր, երբ Ռայխը նորէն վերաթիւնցնէ զայն:

Այժմ աւ պետութիւնները գիտակցութիւն և քաղաքական հաստատ կամք ունին, և այդ կամքը կը պարտադրեն ամէն մարդի մէջ. անոնսական, ընկերային հարցեր, այժմ պետական հարցեր են և Պետութիւնը կը ջանայ լուծուիներ գտնել այդ հանելուկներուն. Պետութիւնը նուաճած է մշակոյթի ամէն կալուած. ոչ միայն նոր սերունդի դաստիարակութեան գործը իրեն վերապահած է, այլ նաեւ իր խիստ հակա-կռօն տակ առած է գիտութեան և արուեստի

մարզերն ալ, անոնց միջոցաւ իր գաղափարաբանութիւնը և փիլիսոփայութիւնը տարածելու համար: Այսպէս Պետութիւնը իր մասնաւոր աշխարհահայեացքը ունի, իրեն սեպական իմաստասիրութիւն մը, հաւատոյ հանգանակ մը. և ահա այս կէտի վրայ կը ծագի Եկեղեցւոյ և Պետութեան յարաբերութեանց փշոտ հարցը: Պետութեան եւ Եկեղեցւոյ պայքարը, այժմ պայքարն է երկու փիլիսոփայութեանց, երկու բնագիտութեանց, պայքարն է Լոգոսի և Միթոսի. որովհետեւ հոն ուր Սորելի բուհիստեան բաւոյականը կը գառնայ կ'ըլլայ զգալի իրականութիւն, հոն տեղ չի մնար քրիստոնէական աշխարհայեացքներն — և հոն՝ ուր ազգի և պետութեան բացարձակապաշտ մամուլ-շապաշտութիւն (totalitarianisme) կը հաստատուի, հոն Եկեղեցին ինքզինք կը զգայ անչափելի անզուսպի մը դիմաց, որ կը բաժնէ իր գաղափարը և ուղղութիւնը Պետութեանն: Ներկայի բոլոր յեղափոխական շարժումները ուղղակի կամ անուղղակի կ'ազդեն Եկեղեցւոյ կեանքին իրրեւ կազմակերպութեան մը, որ ունի իր գաղափարաբանութիւնը, օրէնքը, քաղաքականութիւնը, աստուածաբանութիւնը: Թէ և յեղափոխական շարժումներու կեդրոններ եղան Ռուսիա, Իտալիա և Գերմանիա, իւրաքանչիւրը սակայն անոնցմէ կը ներկայացնէ մասնաւոր պարագայ մը, և հարց մը քրիստոնէական եկեղեցւոյ, Եկեղեցին առաջին օրէն իսկ լսեց ահաւոր հարցի մասին, և այժմ իր պատասխանը կը պատրաստէ: Ատոր համար իսկ, հարկ է ծանրանալ քիչ մը աւելի Պոլլէիկէ մաշխատ, և Ալգե. քննիչովըական շարժումներու վրայ, տեսնելու անոնց յեղափոխական գաղափարաբանութիւնը, անմիջական նպատակները, հասկնալու համար լուսնագին լրջութիւնը և ծանրութիւնը որ կը սպառնայ Եկեղեցւոյ կեանքին և քրիստոնէական կրօնքին գոյութեան:

ԱՐԹՈՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակելի)

ԿՐԹՆԱՓԻԼՍՈՓԱՅԵԱՆ**ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԸ**

«Իրականութեան աշխարհը
արժեքներու աշխարհն է»:
ՊՐԱՍԼԻ

Շատ յստակ է որ ժամանակակից իմաստասիրութեան զինաւոր յատկանիշներէն մէկն է՝ տեղը որ ան կուտայ Արժէքի յեղացքին: Աննախընթաց ոչինչ կայ առոր մէջ: Յիրաւի կարելի չէ աւելի բարձր տեղ տալ Արժէքին՝ քան ինչ որ ըրաւ Պլատոն երբ Բարին իրրեւ գերագոյն սկզբունքը դրաւ Իրականութեան մէջ. կամ Անաքսագորաս՝ որուն երբ հարցուեցաւ թէ երկրը կ'ընէ թէ՛ հարթ, Բանին գերազանցութիւնը ցոյց տալու համար, պատասխանեց. ըլլալու է այն՝ որ լաւագոյնն է: Արիստոտէլ, զոր ոչ ոք քննադատած է իրրեւ զգացունքներէ տարուող մը, նմանապէս՝ Աստուծոյ Միութիւնը կամ կառավարող սկզբունքը կը հաստատէ սա առածով և մէջբերումով. Τὰ δὲ θύγα οὐ Βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶς. εὐὸς ἀγαθὸν πογυκαίρασθαι εἰς καίρῳ εἶνα: Թէ և ոչ աննախընթաց՝ բայց Արժէքի յեղացքին տրուած առաջնակարգ կարեւորութիւնը յատկանշական է մեր ժամանակակից մտածումին մէջ: Եւ սակայն զեռնակտելի անորոշութիւն մը կայ այս եղբին ընթացիկ գործածութեան մէջ, և Արժէքին ունեցած յարաբերութիւնը Իրականութեան կամ Գոյացութեան հետ, շատ մը գրողներու կողմէ կ'ա՛մ չէ ուսումնասիրուած կամ հարեանցի կերպով ուրուագծուած է:

Իրականութեան կազմը, ինչպէս որ ան կը ներկայանայ մեզի, կը թուի ըլլալ հետեւեալ կերպով: Ան կը բաղկանայ շատ մը աստիճաններէ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կ'ենթադրէ, մէկ կողմէ, իրմէ վարելը եւ միւս կողմէ իր լրումը կամ կատարեալ զարգացումը կը գտնէ այնչափով միայն՝ որչափով որ իւրացուած է իրմէ վերինէն կամ մասնակից զարգած անոր: Ասիկա, ըստ երեւոյթին, կ'ենթադրէ անհուն յաւաքացութիւն մը (regress) և անհուն յառաջընթացութիւն մը (progress): Թէ ար-

* Արարածները չեն ուզեր գէշ կերպով հաւաքաւարել. ձգտումով անհատութիւնը լաւ չէ. մէկ զեկակար թող ըլլայ:

դարև յիրականին կա՞յ ստորնագոյն եզր մը և բարձրագոյն մը՝ սահմանաւոր գոյութեանց այս աստիճանաւորումին վրայ, չեմ գիտեր. և շատ ալ հոգ չեմ ընել այժմ։ Նախորդ գրքի մը մէջ* փորձած եմ ցուցնել թէ յանունն ընթացող շարքերը (infinite series) բոլորովին ալ անիմաստ չեն տրամաբանութեան մէջ, կամ նշանակութենէ տուրէ՛ բարոյականի մէջ։ Ներկայիս ես չեմ զբաղիր ստորնագոյն և բարձրագոյն եզրերու գոյութեան հարցով, այլ մեր առջև գտնուած իրողութեանց հետ, որոնք կրնան իյնալ մէջանդը այդ եզրերուն։ Բաց աստի ես աւելի կը ցուցակագրեմ սոպաւորութիւններ քան թէ գրութիւն մը կը կառուցանեմ, թէև ցուցակագրութիւնը շահեկան է որովհետեւ ան կը թելադրէ գրութեան մը սկզբունքը։ Միտքս աւելի յստակելու համար բաւական պիտի ըլլայ առնել լայն բաժանումները. Նիւթ, Կեանք, Միտք, Հոգի։ Այս աստիճանները կրնան մեր ներկայ նշագրական համար նկատուիլ իրեն զանազան էութիւններ (entities) կամ՝ իրեն տարբեր նշանակներ ազդեցութեանց և հակազդեցութեանց։ Նիւթը ինքնին եզր մըն է որ կը բովանդակէ շատ մը աստիճաններ, այսպէս է նաև Կեանքը։ Բայց ասոնցմէ իւրաքանչիւրը բաւական նոյնութիւն մը ունի ինքն իր մէջ և բաւական տարբերութիւն մը միւսներէն՝ որպէսզի աւելին չը պահանջենք մեր փաստարկութեանց համար. Նիւթ եզրը հոս կը նշանակէ այն գոյացութիւնները, կամ ազդեցութեանց եւ հակազդեցութեանց այն եղանակները, որոնք կ'ուսուսանաւորին ընագիտութենէն և ընալուծութենէն։ Շատ յստակ է որ այդ գիտութիւնները նկատի չեն առնել այն ինքնաբեր շարժումը (self-movement) որ մէկ յատկանիւն է Կեանքին, կամ միջոցի եւ ժամանակի ըմբռնումը, որ Միտքին մէկ յատկանիւն է։ Ստորինը չի կրնար բացատրել բարձրագոյնը։ Բայց այդ չէ բոլորը։ Ապրող գործարանաւորութիւնը իր նիւթական կազմութեան մէջ ունի տարբերութիւններու միութիւն մը, համակազդութեան սքանչելիք մը, պատշաճեցումի ինքնաբերութիւն մը (spontaneity), զորս բռնագիտութեան և ընալուծութեան ոչ մէկ ծա-

նօթութիւն կրնայ նախատեսել տալ ունէ գիտողի մը։ Նիւթականը ա՛յն ատեն միայն իր բոլոր կարելիութիւնները (potentialities) կը յայտնաբերէ երբ տիրակալութիւն Կեանքէն և ծառայէ անոր։ Նիւթի և Կեանքի միացումէն յառաջ եկած այս վերջին զարգացումը ի յայտ կը բերէ այն՝ ինչ որ իբրև կարելիութիւն միայն գոյութիւն ունէր Նիւթին մէջ. բայց ոչ մէկ ծանօթութիւն նախկինին՝ (նիւթին)՝ անկախաբար այդ զարգացումէն՝ կարելի պիտի ընէր նախատեսել այդ զարգացումը։ Նիւթը ա՛յն ատեն կը յայտնէ իրապէս իր ինչ ըլլալը երբ Կեանքը գործածէ զայն։ Նմանապէս՝ Կեանքը կը յայտնէ իր իսկապէս ինչ ըլլալը երբ Միտքը իր տիրականութեան տակ առնէ զայն։ Ոչ մէկ ուսուսանաւորութիւն կենդանաբանութեան կամ կենսաբանութեան կարող պիտի ընէ ուսանողը գուշակել այն պատահարները որոնք տեղի պիտի ունենան քանակազէտի մը (mathematician) կամ ելեմտագէտի աստիճաններուն մէջ։ Օգտագործումը կարողութեանց, որոնք նախապէս կը գործածուին լոկ գոյութիւնը ապահովելու համար, երբեմն զանոնք կ'ուղղէ այնպիսի նպատակներու որոնք այլևս ունէ կապ չունին գոյութեան պահպանումի հարցին հետ, ու ունէ տեսութիւն չէր կրնար գուշակել տալ մեզի այս իրողութիւնը՝ մինչև որ ան պատահած ըլլար։ Այնպէս ալ, Միտքը՝ իրեն իմացականութիւն՝ կը յայտնաբերէ միայն ինչ որ իր կարելիութեանց մէջն է երբ առաջնորդուի Միտքէն՝ իբրև Հոգի։ Ես հոգին յատկանշող դիմը պիտի գտնեմ բացարձակ Արժէքի, հետաւար՝ Պարտաւորութեան իմացումին մէջ։ Ասիկա, այսինքն բացարձակ արժէքի իմացումը իր բարձրագոյն կէտին Սէրն է կամ անձնական միութիւնը։ Որովհետեւ հոգին որ է՝ կամ ունի՛ բացարձակ արժէքի իմացումը, է՛ նաև կամ ունի՛ կարողութիւնը Աստուծոյ հետ ընկերակցելու։ Ինչ որ Արուեստը եւ Գիտութիւնը կը պահանջեն Կեանքէն չի կրնար հաշուուիլ թուաբանական եզրերով, ուր ճիշդ հերոսի մը կամ մարտիրոսի մը անձնագոհութիւնը։ Եւ եթէ կրօնքին պիտի վստահինք՝ նոյնիսկ հոգին (ինչպէս որ ծանօթ է մեր փորձառութեան մէջ) ա՛յն ատեն միայն կը յայտնէ թէ ինչ կրնայ ըլլալ կամ ընել երբ տիրակալութիւն Բարձրագոյն էսկէն զոր ևս կը

* Mens Creatrix (Macmillan, 1917)։

կոչ ենք Հոգի, որովհետև հոգին բարձրագույն աստիճանն է մեզի ծանօթ իրականութեան:

Պէտք է ընդունել և շեշտել թէ այս աստիճանները առանձնաբար առնուած վերացութիւններ են միայն: Իրականութիւնը շարայար ամբողջութիւն մըն է (continuous whole) որուն մէջ իւրաքանչիւր անհատին միտքը ինքզինքը կը գտնէ: Միտքը ինքն իրեն համար զատորոշութիւններ կը դնէ այս շարայար ամբողջին մէջ. Անձին և Ու- Անձին զատորոշութիւնը ամենէն հիմա- կաններէն մէկն է անոնցմէ: Խնդրոյ նիւթ ընել Անձը և Ու- Անձը իրարմէ անկտա- բար, կամ խօսիլ իրականութեան մէջ ունէ զատորոշելի տարրի մը մասին, անհատ թողլով անոր զիրքը մնացեալներէն, անգի- տանալ է ճշմարտութեան մէկ կարեւոր մասը անոնց վերաբերմամբ, և սխալ մը պիտի ըլլայ մինչև չանդրադառնանք մեր ըրա- ծին: Սակայն վերացումը անխնայափելի մէկ երևոյթն է մտածումին և պէտք է խրախուսել անկէ. նոյնպէս՝ պէտք է յիշել որ իրականութիւնը կա՛մ զեր-ժամանակային (supra-temporal) և զեր-միջոցային (supra-spatial) է, և կա՛մ շարայար է միջոցին մէջ, Հե- տեաքար ինչպէս որ կրնանք Անցեալը նկատի առնել անկախաբար ներկայէն և Ապագա- յէն, ճիշդ նոյն կերպով է որ կրնանք նկատի առնել Նիւթը անջատաբար Կեանքէն: Եր- կրաբանութիւնը իր իրաւունքին մէջ է երբ կը ձգտի հասկնալու ճշմարտութիւնը երկրի մա- սին՝ երբ տակաւին Կեանքը չէր երեցած հոն:

Կը սկսինք, ուրեմն, իրականութեան մասին սա ըմբռնումով թէ՛ անիկա շատ մը աստիճաններէ կազմուած գոյութիւն մըն է, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կը ստանայ իր լրումը կամ կատարելաւ զարգացումը միայն այն չափով որչափ որ անիկա տիրակալուած է վերինէն կամ մասնակից եղած է անոր: Բայց նոյն ատեն պէտք է նկատել որ իւ- րաքանչիւրը իր իրագործման համար կա- խում ունի իրմէ վարինէն, Նիւթը ինքնին, ինչպէս որ կ'իյնայ մեր փորձառութեան տակ, կրնայ վերածուիլ իրմէ պարզին, ըլլայ ա, թ և զ մասնիկներու և կամ հուսկ ապա՝ է միջոց-ժամանակի*, Կեանքը ծանօթ է

միայն կենդանի գործարանաւորութիւննե- րով, որոնք Նիւթ են ձևակերպուած կեան- քով: Միտքը ծանօթ է միայն բանաւոր, կենդանի գործարանաւորութեանց մէջ. Հո- գին ծանօթ է լոկ բարոյական գիտակցու- թիւնով օժտուած, բանաւոր, կենդանի գործարանաւորութեանց մէջ: Թէ՛ բար- ձրագույն աստիճանները կրնան գոյութիւն ունենալ առանձինն կամ ոչ՝ կարելի է չվճռական բան մը ըսել. մեր փորձառու- թեան մէջ երբեք չեն կրնար ըլլալ:

Այսպէս, կը տեսնենք ուրեմն որ մէն մի աստիճան իր գոյութեան համար կա- խում ունի իրմէ վարի աստիճաններէն, և իր լիակատար իրագործման համար կախալ է իրմէ վերի աստիճանէն կամ աստիճաննե- րէն: Այսպէ՛ս կը թուի թէ է՛ արդարեւ իրակա- նութեան կազմը, անկախաբար իր ծագման և գոյութեան պատճառի ունէ տեսութիւնն:

Արդ, ի՞նչ մեզմէ պահանջուի Տիեզեր- քին, իբրեւ ամբողջութիւն, բացատրութիւն մը տալ, ստիպուած ենք մեր պատասխանը բանաձևել Կամքի եղբերով: Ասիկա՝ վէճի Նիւթ եղող խնդրոյ մը մէջ վարդապետա- կան հաւատում մըն է, որուն արդարա- ցումը երևան պիտի գայ քանի յառաջա- նանք: Հոս կը բաւէ ձեր հաւանութիւնը ունենալ սա իրողութեան մասին թէ, մեր փորձառութեան մէջ կայ մէկ հատ ու միայն մէկ հատ ինքնաբաւ (self-explanatory) սկզբունք որ կը կոչուի Նպատակ կամ Կամք: Անտարակոյն ի՞նչ կարելի ըլլար հա- լատալ Նպատակի մը որ չունի իր ետին Կամք մը, պէտք էր ըսէինք լոկ «Նպատակ», ձգելով «Կամք»ը իբրեւ հետևորդ կամ կախ- եալ հետևութիւն, բայց որովհետև Նըպա- տակ և Կամք եղբեր են որոնք փոխադար- ձաբար զիրար կ'ենթադրեն կրնանք խօսիլ անխտիր ունէ մէկի մասին: «Ձաբիք հարց» մը կայ. Բայց չկայ նոյն իմաստով բարիքի հարց: Երբ տեսնենք թէ ունէ պատահար բանաւոր կամքէ մը յառալ բերուած է, այլևս աւելի խնդիր չենք յարուցանիր այդ մասին, բացի այն պարագայէն երբ չը- կարենանք տեսնել թէ ի՛նչպէս եղաւ որ այդ կամքը սոյն պատահարը իբրեւ բարի նկատեց և իբրեւ այդ՝ յառալ բերաւ զայն՝ Կրնանք չհասկնալ թէ ի՛նչպէս մէկը՝ բեր- ունցաւ արարք մը իբրեւ բարի ընդունիլ բայց մեր հարցը այստեղ արգիւնաբար

* Պէտք է հարծել թէ կ'ընդունուի այս արդի խառնուրդ յղացքը (amalgam) իբրեւ վերջին կազմիչ տարրը Նիւթական տիեզերքին:

պատճառաւորութեան մասին չէ: Երբ կը համակրինք ունէ արտօքի՝ այլեւ խնդրէնք յարուցանել այդ մասին: Երբ ըսեմ մէկուն «Ձեմ հասկնար այդ կերպ գործելդ» չեմ ուզեր ըսել թէ գործին շարժադիթեւրուն հոգեբանական վերլուծում մը չեմ կրնար տալ, այլ կ'ուզեմ ըսել որ, ես ինքս չեմ կրնար երևակայել այդպիսի գործ մը: Երբ պատճառէ պատճառ ետ երթալով կամքի մը հասնինք, այդ դէպի ետ երթը (regress) վախճանի մը կը հանգի. և հասկընալ հոս չի նշանակեր՝ պատճառական բացատրութիւն մը տալ, այլ՝ համակրել: Հասանք վերջնական եզրի մը: Ու երբ կը համակրինք, մեր միտքը այլեւ հարց չը հարուցաներ: Տիեզերքի միակ բացատրութիւնը, որ իրապէս պիտի բացատրէ զայն, նոյն ատեն հայթայթելով պատասխան մը թէ ինչո՞ւ գոյութիւն ունի ան, պատասխանէ՝ որ ուրիշ խնդրի չի խրոցանք, պիտի ըլլայ ցուցնել թէ անկիս ստեղծագործութիւնն է կամքի մը, որ ստեղծագործ արարելին մէջ կը փնտռէ իմանալի Բարին: Բայց այդ Աստուածեանութիւն է (theism): Ունէ տեսակ Աստուածեանութիւն միակ տեսութիւնն է որ իրապէս կրնայ բացատրել Տիեզերքը: Աստուածեանութիւնը կրնայ անշեղծելի ըլլալ (untenable). բայց այդ պարզային Տիեզերքը բոլորովին անբացատրելի կը մնայ: Լոկ ցուցնել թէ ինչպէս կազմուած է ան իբրեւ բանաւոր գրութիւն մը՝ բոլորովին չի բացատրել զայն. որովհետեւ զեռ կրնանք հարցնել. — Ինչո՞ւ գոյութիւն ունի: Երբ անգամ մը այդ հարցումը գրուի, պատասխանը պէտք է որոնել կամ Աստուածեանութեան մէջ կամ ոչ այլ ուրեք: Հաջիւ պէտք կը զգամ ըսել թէ չեմ բերեր այս փաստարկութիւնը ոչ իբրեւ միակ պաշտպանութիւն Աստուածեանութեան եւ ոչ այլ իբրեւ բաւարար իմացական հիմք մը ասոր համար: ... Ուրիշ փաստեր կան հաստատելու այն սկզբունքը թէ տիեզերքը պէտք է բացատրուի հոգեւորականով քան մեքենական կամ նիւթապաշտական տեսութիւններով: Ուրիշ փաստեր կը հաստատեն բարոյական նկարագիրը հոգեւորական գործութեան կամ զօրութիւններուն, որոնք կը վարեն այս աշխարհը, իմաստասիրականօրէն ամէն ինչ ի նպաստ է Աստուածեանութեան: Բայց գործնական հաստատքը

կենդանի Աստուծոյ մը կը հանգչի կրօնական փորձառութեան վրայ, և իր իմացական խարիսխը կը գտնէ այն խորհրդածութեան մէջ թէ, այս հաստատքը, սկզբունքով, կարող է հայթայթել տիեզերքի գոյութեան բացատրութիւն մը, զոր բնաւ յոյս պիտի չունենայինք ձեռք բերել մեզի տրամադրելի ունէ ուրիշ ենթադրութեամբ: Ասիկա, սակայն, ապացոյց մը չէ: Կարելի չէ իբրեւ առած (axiom) ընդունիլ որ անպատճառ բացատրութիւն մը պէտք է ըլլայ տիեզերքի գոյութեան: Եթէ իրաց գոյութեան ուրեւնադիր (scheme) ներկայացնէ ներքնապէս կապակից գրութիւն մը, չի կրնար ըսուիլ որ իմացականութիւնը անհրաժեշտաբար կը պահանջէ սակէ աւելին իր գոհացման համար: Ճիշդ է որ ստիպուած ենք ընտրութիւն մը ընել կամ բանաւոր տիեզերքի մը ենթադրութեան և կամ բացարձակ սկիզբաւորութեան միջեւ: Շիտակ չէ ըսել որ պէտք է ընտրութիւն մը ընել աստուածեանութեան և սկիզբաւորութեան միջեւ:

Եթէ կայ ենթադրութիւն մը որ կրնայ հայթայթել իրականութեան բացատրութիւնը, բոլորովին դիտական է զայն փորձարկել և տեսնել թէ կարգաբանել իր առաջադրութիւնը (տիեզերքի մասին բացատրութիւն մը բերելու): Արդ, նպատակը իբրեւ արտայայտութիւնը կամքի մը, այսպիսի սկզբունք մըն է: Բայց փնտռել տիեզերքին բացատրութիւնը նպատակի մը մէջ՝ հիմնուած կամքի մը վրայ՝ պարզապէս Աստուածեանութիւն է: Ասիկա ընդունիլ է, գէթ առժամապէս, վարդապետութիւնը Աստուծոյ՝ իբր ստեղծել: Կրօնքին շատ նպաստ կուզայ այս փաստին: Կարգ մը կրօնքներու, մասնաւորաբար հրէականին ու քրիստոնէականին համար, էական և հիմնական է այս կէտը:

Արդ, եթէ ենթադրենք որ իրականութեան կազմը այնպէս է ինչպէս ետ ուրեւնադրենք և եթէ ընդունինք (գէթ հետազօտութեան նպատակաւ) այն բացատրութիւնը զոր Աստուածեանութիւնը կը բերէ անոր, կը յաջորդեն որոշ հետեւութիւններ զորս ներկայացնել մեր գլխաւոր նպատակն է ներկայիս:

Վ. Տ.

(Շարունակելի)

ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ**Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ի Բ Ն Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն****Պ. ԱՐԲԱՆ ՍԱՅՐԱՍՏԵԱՆԻ****«ՀԱՅՈՑ ՀՆԱԳՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԼԵՋՈՒՆ ԸՍՏ ՍԵՊԱՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ»****ԳՈՐԾԻՆ**

(Նաբ. Կախաթ Թխէն)

Առանց դէմ առարկութիւն չկայ, սակայն երբ խնդիրը կու գայ ինչ հասնի հոն ուր Գ. Սաֆրաստեան անվարան կը յայտնէ թէ էյսմենյան դէպս, ինծի կը թուի որ խուրիի հնչումն առ խաղի յոր- ջորջումը հազազային աստիճանական ձեւափոխման մի քանական արդիւն է եւ թէ Ժ. Գարուն Ն. Բ. Խաղդիի հնչարանութեամբ ծանօթ խուրիի ժողովուրդը ճիշդ միեւնոյն ազգն է որ Բ. Գարուն Ն. Բ. իր սեպական արձանագրութեանց մէջ, իր գրչութեան ապոկալիպի ներածին չափով ինքզինքը նախք ի կան- ունէն (էջ 292). հարկ կ'ըլլար դիտել տալ թէ մի քանակ կ'առեղծուի որուն մէջէն ելլել գիտութեան տուեալներով կարելի չէ, երբ մանաւանդ մտա- ծենք թէ խուրիի եւ խաղի ժողովուրդներուն մի- չի ու թէ ցեղային նմանութիւն չկայ:

Գ. Սաֆրաստեան որքան ճիշդ գիտական ուղ- ղութեամբ չարժած պիտի ըլլար եթէ մինչեւ նոր վաւերագրերի երեւան գալը եւ մինչեւ հարցի աւելի քանասիրական խորացումը: Կիսական վի- յապահութեամբ արձանագրելու բնաւ չարժանա- քորէ ցեղախօսական այս շաղկապը... ապագային թողով խնդրի քաղաքականութիւնը (էջ 293) որ արգարե կ'արժէ որ կատարուէր, անհե- թեթեւութեանց տեղի չտալու համար:

Գ. Սաֆրաստեան սակայն կարծես թէ հետզհետեւ աւելի յանդուգն կը գտնուայ եւ աւելի կը ծառայէ: Անիկա կ'ընէ մինչ անճրաժշտ էլ է այսպիսի մի վերադարձութիւն խուրի-Խաղի ցնդախօսական շաղ- կապի մասին՝ գիտական ծանօթութեանց մեր ներ- կայ վիճակին մէջ, շատ աւելի վստահութեամբ պէտք է շեշտել նախք-իսկայ առանցքային վրայ: Խալ արմատէն առ հայ արմատ փոխանումն, ի քաղա- ժային առ ի քաղաքային-կիսաքաղաքային փոխումն ա- մանահեղտ ու քնական մի արօքն է: Հնչարանական ունէ կանոն չի ընծայուէր աւելի քանատու մի փո- խանումը քան նախք-իսկ (էջ 293):

Այս բացատրութիւնը որ վստահութեամբ կը ներկայացնէ Գ. Սաֆրաստեան եւ որուն վրայ կը կատարուին ամբողջ չենք մը, գիտարար ամբող- ջութեամբ մէջ ընդի, ցոյց տալու համար թէ ինչ- որ Գ. Սաֆրաստեան իր ընկալման մի արօքն է կը ներկայացնէ ոչ մէկ կերպով գիտական հիմ աւելի: Խաղիկէն իսկ եւ չայ փոխանումը հնչարանական ունէ օրմով կարելի չէ: Լ-էն Գ. Կիսական ամենա- հեղտ նկատող Գ. Սաֆրաստեան այդպիսի փոխման մէկ քրիտիկ մը իսկ չէր կրցած տալ եւ պիտի չկարենար վստահի աստիճան մի քնակալ արօքն չէ:

Բացարձակապէս ճիշդալի է խօսիլ հնչարա- նութեան պէս մի լուրջ գիտութեան վրայ երբ մարդ անոր անձանթ է բացարձակապէս, որպէս այս պարագային Գ. Սաֆրաստեան որ այնքան թեթեւութեամբ պիտի չարձանակէր զերեւ. հնչ- յարանական ունէ կանոն չի ընծայեր աւելի քանա- տու մի փոխանումը քան նախք-իսկ առ նախ < Հայ > (էջ 293):

Այս հատուկէքը կու տամ տարիներով լեզ- սաբանութեամբ եւ մասնագործապէս հնչարանու- թեամբ զբաղած գիտունի մը՝ Տօք. Նշան Մար- տիրոսեանի կարծիքին վրայ հիմնուած, որ ամէն պարագային մէջ բանասիրութիւնը ռեզոլուար զորժարող եւ հայ պատմագրութիւնը կամ աւելի ճիշդ հայկական աւանդութիւնը վերադարձնա- ցնելու փափաքով եւ ինչով վերացած եւ բանա- սիրէ մը պահանջուած պաշարիւնը կորուսած Գ. Սաֆրաստեանի տեսութիւնէն զերազանդ է:

Խախուտ վարկածներով այսպէս պատուա- ղան մը չիւնել յետոյ, անոր խաբարէի ամբու- թեան ապաստան՝ ռոպի կ'իրուն կատարուածքի մը վրայ կանգնել եւ ըսել թէ անմահ Մ. Խորե- նացու աճիւնը պիտի վերագտնէր նոր կենդանի շուն հանդէպ այս եղանի վաւերականութեան (էջ 293) (հասկցէք ամենքերութեան) պարզապէս գի- տական լուրջութիւնը տարակուսելի կը դարձնէ զործին:

Ներառելով Նախիկ անոր վաւերականու- թիւնը լուրջ գիտունի մը համար ներելի չեն եւս թեթեւ բացատրութիւնները թէ Աշխարհիս ար- ժանագրութեանց մէջ չկայ մի այլ օրինակ ու ունէ ազգի պատմական աւանդութիւնը եւ գիտական փաստը դէմ հանդիման քան վաւերականութեան այսպիսի զործին (էջ 293):

Բ. Ելքերը ենթադրեցին որ խաղ միապե- տութիւնը վերջացաւ 580ական տարիներին Ն. Բ. եւ անոր հետ զաղարեց նաեւ զրուքեան արուեստը ինչպէս որ նա զոյոթիւն ունեցած էր խուրիի ժա- ղովորդի հնագոյն շրջաններէն, առնուազն մեզ ծա- նօթ սեպագրութեամբ, խաղ միապետութեան հաւա- տատուելէն ի վեր: Այս կէտէն սկսեալ հետախու- ղողը ինքզինք իր գտնէ քաղաքային հաւանականու- թիւններին, քայն եւ այնպէս միջին ենթադրութիւն- ների հանդէպ, որովհետեւ չկան ժամանակակից բը- նատոմիկ փաստաբանութիւն, զոնէ այդպէս պէտք է ենթադրել, միեւնոյն որ հնագիտական անգումներ ի յայտ բերին իրաց բուն վիճակը: Մեր ազգային

պատմագրութեան տեսակէտէն այդ շրջանը մնացած է իբրեւ բոլորովին անկողի մի գետին, ընդհակառակն վերջին 50 տարիների ընթացքին սերնետար զոքոժուած է մի աննշանի գարտառութիւնն իսար եղած է ինչ որ «Արժէնների գալու» մասին, եւ կառուցուած է մի ծիծաղելի եղջերուաքաղ՝ հնչէն հերձարների ներշնչութիւնով:

Մեր քննադատին, ուրեմն եւ անոր վրայ ապրող ժողովրդի կամ ժողովուրդների 5000 ամեայ գրաւոր պատմութիւնը, յօրինուածական մի ամբողջութիւն է, մնայուն, յարատեւ եւ անխափան մի գործարանանորութիւն է այդ, թէեւ ենթակայ ըզրմապիսի եւ յաճախեղ պնէւշների, Այգ 50 դարերի մէջ պատահած չէ ունէ արմատական րեկում, կամ երկրի եւ ժողովրդի հոգեկան ու ցեղական յատկանշիներն յեղաշրջող հիմնական տակնուվրայութիւն, գոնէ մասամբ մինչեւ 1915-ը: Այգ պատմառականն անհնարին է վերցնել մի ունէ որոշ զարաշրջան եւ զայն քննել բստիքնեան, որովհետեւ այդ որոշ դարաշրջանը անմիջական շարունակութիւնն է իր նախընթացին» (էջ 293-294):

Մասնաւոր գիտնաւոր էր որ այդ երկար մէջ բերումը բերի չնո ինչպէս կը տեսնուի Գ. Սաֆարաստեան շատ լայն հորիզոն ընդգրկող եւ շատ ընդհանրական ու համապարփակ սկզբունքներ կը դնէ, կը պարզէ տեսութիւններ որոնք շատ կըբնական ընդլայնուիլ եւ ծաւալուիլ:

Այնպէս որ իրաւունք ունիք ք անհիշելու որ շարունակութեան մէջ Գ. Սաֆարաստեան այս ընդհանրացումները փառաէ ե ցոյց տալ չղթույմը ըմբք քննաշնարի . . . ժողովրդի կամ ժողովուրդների 5000 ամեայ գրաւոր պատմութեան յօրինուածական ամբողջութեանն:

Գ. Սաֆարաստեան սակայն յաւորող էջերուն մէջ փոխանակ այս մասին կարելիք ու վաւերացնել փառսեր ներկայացնելու, որոնք պիտի արժէքաւորէին իր վարկածը, կը յայտարարէ թէ պիտի բաւականանայ ընտելով մի համառոտ ակնարկ այդ մութ շրջանի վրայ, առանձնապէս լեզուագիտական տեսակէտէ» (էջ 294):

Մարկուսարթի եւ Հիւպանիայի պէս հեղինակաւոր լեզուաբաններու տեսութիւնները անգնելէ (էջ 295-297) յետոյ, Գ. Սաֆարաստեան կը մեծաբարկ ներկայացնելու իր համառոտ ակնարկը. . . առանձնապէս լեզուագիտական տեսակէտէ մեզի առաջնորդելու համար իր խոշոր եւ շայ պատմութիւնը — գէթ իր ցարդ ընդհանուած մէկն մէջ — լեզուալընդ կըբաւկացութիւններուն եւ իր երեւակայած յօրինածական ամբողջութեան իբր փառա կ'ուզէ ծաւալցնել շայ տաւալներ, կամ լեզուին տեւականութիւնը բոլորութիւն Սաֆարաստեանական տեսութիւններով, որոնք հարկ է հետեւիլ անոնց կառուցուածքին որքան հաստատուն կամ խախտու ըլլալը լաւ բմբնեւաւ համար:

Գ. Սաֆարաստեան կ'ընդունի թէ լեզուի միապետութեան վերջաւորման հետ արդարեւ դադարած պէտք է լինի խաղ արքունական լեզուով սեպագրերի արձանագրութիւնը, բայց բուն երկրին մէջ, իր դարաւոր հոգին վրայ մնաց այդ սեպագրութեանց

լեզուն կամ անոր շատ մօտ մի քարաքուն խօսող խաղ ժողովուրդը» (էջ 297):

Միեւնի հոս կարելի է իրեն հետ համաձայն ըլլալ: Սակայն կարելի չէ իրեն պէս ըսնկական ընդունիլ թէ ընդունութեամբ մնացին նաեւ քրմական զանազան կարգերը որոնց անունները մեզ ծանօթ են բուն իսկ խաղ սեպագրերէն» (էջ 297) որոնք փորագրողներն բուն իսկ քուրմներն ըլլալ էր կարծէ (էջ 297) եւ մէջ կը բերէ Կարատի մէջ տեսութիւնը եւկարագրը բառի մասին, (ամբողջ մէջ բերուած էջ 298) եւ կ'ուզէ անոր վրայ հիմնուած ստլ անոր կախարչականի կամ մեհենագրի իմաստ: Կը խօսի նաեւ երկարորէն քրմական գրութիւններու վրայ (էջ 299-300). եւ կ'ըսէ թէ հրաւրենացու Ա. եւ Բ. զիրքերի զանազան զրուխների մէջ յիշատակուած պատմական այս արդիւններէն առաջին վեց տեսակ մասնաններ կրնային գրուած լինել մի միայն քրմական տառերէ, եւ հաւանաբար այն լեզուով որ զործածական էր երկրին մէջ: Անհնարին էր որ զարերի ասանդութիւնը պատկանող հին հայկական քրմական դասը զիջանէր ուրիշ ունէ լեզուի կամ օտար զից պաշտամունքին» (էջ 300): Ան տրամաբանութեամբ տակաւին խորենցարի տեսն (առաջը անոր ժամանակին հարցը յարուցանելու, եւ ի. դարու մասնագիր ընդունելով զինքը) քրմական մասնաններ գոյութիւն ունէին խաղի լեզուով, եւ այդ լեզուն դեռ գործածական էր երկրին մէջ կամ զայն հասցողներ կային:

Զեմ գիտեմ թէ կարելիք է համաձայն ըլլալ այս մասին իրեն հետ, մասնաւոր երբ ինքն կ'ընդունի թէ Լուսաւորիլ այրել տուած է ըսնկին գրաւոր յիշատակարաններ» (էջ 301) եւ այս պատահաւոր անտեղմ ոչ մի նմոյշ հասած է չմեղ (301) թէեւ կը հաւատայ թէ հմաւանաբար որ մը պիտի գտնուին անտեղմէ պեղումներով:

Ուստի անտեղմ փառսեր քաղելը անհիշելի համարելով պարտաւոր ենք կ'ըսէ, հաշուի առնել միմիայն քանաւոր գրականութեան մնացորդներն եւ զանոնք ընտելիլ բստ լեզուների էվոլյուցիոն զարգացման ընդհանուր կանոններին եւ արդիւնը՝ հրաւրաւորութեան չափով կիրարկել մեր մասնագրական լեզուին եւ զաւտարաւորութեան» (էջ 302):

Գ. Սաֆարաստեան կը հաւատայ, թերեւ իրաւամբ, թէ ըմբք լեզուի արմատական քաւերի ծագման խնդիրը տակաւ պիտի ստանայ հիմնալի խորհրդանի գիտական նշանակութիւն» (302), ապայնք քանի որ ըսելիք դրական կարծիք կարելի է յայտնել այդ բաւերի որակի եւ քանակի մասին, երբ ծայնային ուրիշ հնչումներով եղծուի հնագին խորրի մեհենագրութեանց լեզուն» (302) կը կարծած թէ գիտական չէ այդ մասին ենթադրութիւններ ընել, մասնաւոր գիտ չնքն գիտեր խորրի լեզուին զիբքը, եւ նախիակ աւաժամաբար — ինչպէս կ'աւաժարէ Գ. Սաֆարաստեան ընդունիլ տեղգականական յարակցութիւն խորրի եւ խաղ ըզուդովորների միջեւ» (էջ 302), երբ ցեղով անտեղ տարբեր կը նշանատուին գիտականներէ եւ ունէ փառաւ մը լուսնինք այդ երկու աղբերուն կամ ժողովուրդներուն վիտած եւ գրած քարաքունների միմիաւորութեանը» (էջ 302) վրայ, որպէսզի ծանօթն

անծանօթին դիմելու օկզբունքով, կարենանք լսել ուշադրութիւնը կեդրոնացնել վերջոյն քառա-գանձին, քերականական կազմութեան եւ ըստ հնա-րաւորութեան՝ համամայնութեան կանոններին, որ-շափ որ գիտութիւնը ի վիճակի եղած է բանածնե-լու գտնոյն (էջ 302)։

Այսքան թեթեւօրէն ըմբռնուած բանասիրու-թեան նոր օրինակ է թերեւ իւր զարմա-նալի, սակայն Գ. Սաֆրաստեանի համար որ եղ-բակացութիւններ ունի իր մտքին մէջ է փառ-տերը անոնց կը պատշանցեն, շատ բնախն-դրութիւն կը պատգէ չէ սպասել, եւ ոչ ալ խղճմտու-թիւն, ամէն բան դիտելու սոսկ գիտութեան ստեղծարարութեան համաձայն։

Ամէն ինչ իրեն համար մի բնական պրոցէս է, կը բաւէ որ մօտէն կամ հեռուէն անիկա իւր նախ-վիճակներուն հետ կապ ունենայ։

Ասոր համար ինքն անխափան կը վճռէ խուրճի է իսալը Ժողովուրդների միջև ազգականական կապ է անտէք խօսած է գրած բարբառներուն միջև մերձաւորութիւն, եւ ապա շղթան կառա-րեալ ընելու համար իսալը է լայ լեզուին միջև հազար մը կը տեսնէ եւ այդ կապը ստեղծելու հա-մար, կը զգայ թէ մօտ մի հազարամեակի աշ-խնքն իսալը վերջին սեպագրութիւններին (մօտ 600 յ. Գ.) մինչեւ գրեմանց թարգմանութիւնը եւ մեր Ռուիդորու առաջին ինքնագիր գտնծերը (մօտ 433-450 թ. Գ.)», «Քափուր» մը, անշրջեալ մը (էջ 302)՝ կայ որ լեզուն կ'աւելն է կը ձեռնարկէ լուսա-բանել մի քանի միջին էտեր, օրինակ, «նոր դա-րէն սկսեալ լայաստանի քնիկները, ընդ որս եւ բուրբոյ մուգանքն բուն իսալ արքաների արձանա-գրութեանց իզոյն, զանոք կարգադրու իւ հասկա-նալու կարողութիւնը եւ հակառակ էր նախորդ ըսածներուն կը յայտնէ թէ զընդունուած է որ վանայ բերդի սեպագրերն իր աշխարհը տեսած եւ հիշատակող նկարագրող իորեններն ոչինչ գիտէր անոնց մասին» (էջ 302), եւ զգնալով ետ դիպի նա-խարրիստոնէական քանանական զկարքեր եւ վկայու-թեան կը կոչէ Ոգիմպա (էջ 303), «բուրմ ձանայ, գրող մեծանական պատմութեանց», սակայն յայտնի չէ թէ ի՞նչ լեզուով։

Իր գիտական լեզու լայաստանի մէջ Ասորե-բէնիւն է. Թաւառեանին հիբառութեան կ'ընդգրկէ, սակայն կ'ընէ թէ յայտնի չէ թէ լայաց արքա-նիքը երբ որդեգրեց այդ լեզունները որպէս միջոց գիւսականայ յարաբերութիւններին, եւ թէն որոշ լայասներ սակայն այնպէս կը հակաբերուէ թէ անիկա սկսած ըլլալ կ'ենթադրէ Տրգատէն՝ Ագա-թանգեղոսով (էջ 304-305)։

Եւ հա թողլով այս փոփոխ կարգը գրեթէ չլուսաբանուած, «նայ տառերի գիտին մասին» էր խօսի, եւ կը յայտնէ թէ «մեր քանասիրութիւնը մինչեւ անգամ չէ սպասած հայ պատմագրութեան մէջ գտնուող բոլոր վկայութիւններն տառերի գիտին նախապատմութեան նկատմամբ, թող թէ խաղտան սեպագրերի նկատմամբ իրեն նախապայծառ նա-խամտորդեան հայկական այբուբենին» (էջ 306)։

Բայ Սաֆրաստեանի՝ վարդան պատմիչի (ԺԳ.

գար) լայ տառերու գիտին վրայ տուած մէկ յաւելուածական տեղեկութիւնը՝ «կը թուի լիա-պէս պարզաբանել Ոսկեղայու մեր պատմիչների թ գործ ամած անուններն եւ անոնց հետ գուգորդուած դէպքերն» (էջ 308)։

Եւ երկուք փաստարկութիւններով կ'աւելն ա-պացուցանել թէ վարդանի աւանդածին համա-ձայն — որ մինչև վերջին ալ տեղաւայն վրայ կ'աւանդուէր — գիրերու գիտելու կատարուած է Բայու, խորենացիի Սամուր — Կորիւնի՝ Սամու-րասը՝ Աշմուշատի (հիմա Բայուի մօտ՝ Խարաբա) հետ նոյնացնելով (տես էջ 308-316) եւ խորենա-ցիի փոխիկէն՝ կարծելով հին Բաղնիքը (էջ 312-313) — անշուշտ գրադարական իսալով է ոչ այլ կերպով — Աստեք կարքի է չէլ շատ հաւանա-կան ընդունիլ եւ աղգային աւանդութեան մը հա-մաձայն գտնել։

Գ. Սաֆրաստեան, շատ մը աւելորդ միջան-կեաներէ յետոյ — ինչպէս Աշմուշատի (էջ 316-318) եւ Դանիէլի եւ Լափանեթի մասին գրեթէ ո-չինչ ըսող (էջ 318-319) — այս տեսութեան կամ վարկածին արգաւազուցել փաստ կը համարէ Բայուի շուրջ 3 խաղտան արձանագրութիւններ գտնուած ըլլալը (էջ 319) եւ խորենացիին՝ տա-ռերու գիտին նկարագրութեան մէջ «ի վերայ վիմի» «կուտեալ ունէր քարէն երկու որոշ նախա-դասութիւնները կը կարծէ թէ ռուզակի կը մտա-նանշեն Աշմուշատի խաղտան սեպագրութիւնը», եւ կը խորենացիէ թէ «նայ ազգը սեպակեան տա-ռերով օժտելու հոգեկան եւ մտաւորական երկու-ղածութեամբ խանդավառուած հայ մարդը, ընկա-նարար զիջեւ ու գորէկ պիտի ծնէր գտնել գտնել»։ Բարձր լայսի եւ Եոփոց աշխարհի մէջ էին լայաց հնագոյն մեծաններն ոմանք, անդ էին հին հայ թագաւորաց շիրմներն եւ Արշակունեաց գտնծեր, այնտեղ գտնաւորն քարերի վրայ կային հին նշանա-գրեր, որոնք թէն ամենապատշաճ (**) Մետրոպի հա-մար, բայց եւ այնպէս տրամաբանօրէն կարող էին լինել մի միայն հին-հայկական նշանագրեր։ Մաշ-տոց եղած էր պալատական քարտուղար, ըստ մեր պատմագրերի վկայութեան, եւ թողող աշխարհիկ վկայիլը, ինքզինքը նուիրելու մեծակեցութեան եւ ազգային ծառայութեան, որպէս պալատական քա-րտուղար եւ հոգեկան ընտրութեան միջերով օժ-տուած մարդ, Մաշտոց ծանօթ էր հայոց պատ-մութեան եւ միջազգային արժէքներին։ Առաջնոր-դուած այդ կարգի ծանօթութիւններէ, ընտան էր որ նա ընտարրորդէր լայաստան աշխարհի մէջ, ժայռերի ու կոթողների վրայ արձանագրութեանց գրութեան արուեստով, որ նա օրեով եւ ժամերով պիտի նստէր դիտելու եւ ուսումնասիրելու իսալեան այդ գրութիւնները, արտագրելու եւ բարեփոխելու անոնց փակախնդիրն, զապախարսեմներն ու առան-ձին նամակներ» (**) (էջ 320-321)։

Եւ այսպէս կը բացատրէ տեւիլը։ Եւ ապա համեմատութեան կը դնէ ինչ ինչ իսալեան նշա-նագիրները կայ տառերու հետ եւ կը հետեւնէ թէ

(*) Եւ սաֆրաստեան (Ռ. Ա.)

(**) Եւ սաֆրաստեան (Ռ. Ա.)

Մեծադպ անոնցմէ ներշնչուած է կազմելու համար Հայ տառերը, և կը յարէ թէ հնարքը արժանի է բարձրակողմանի խորունկ ուսումնասիրութեան (էջ 322):

Մէջ խօսքով Պ. Սափրատեան կը կարծէ թէ Ս. Մաշտոց խաղի յեղաշրջութիւնները ուսումնասիրած և իր այլաբանելու անոնց վրայ ձեռած է: Այս բանը անկարելի էր, որովհետեւ խաղի սեպագրերը Ս. Մաշտոցէն մօտաւորապէս 1000 տարի առաջ գործածուելէ զազարած էին և Ս. Մաշտոցի ժամանակ անոնց զոյաթիւնը անծանօթ էր: Եթէ ծանօթ ալ էր անոնց զոյաթիւնը՝ ընթերցումը անծանօթ էր և Ս. Մաշտոց իրեն լանդմանկանայի (իր իսկ բառով) նշանագիրներու ձայնական արժէքը ի՞նչպէս պիտի գիտնար որ անոնցմէ Հայ տառերը կազմեր, նմանողաբար ինչպէս կը կարծէ Պ. Սափրատեանը:

Յետոյ պէտք չէ մտաւր թէ անոնց վանկախաւբեր էին որոնք բնաւ ձայնադիւններու նախադիւն չէին կրնար ծառայել, եթէ նոյնիսկ զանոնց վերանշանկը կարող եղած ըլլար Ս. Մաշտոց:

Պ. Սափրատեանի համար ստուգարան և հըշմարտապատու խորնայնքին, որուն մասին այնքան մեծ հիշատակ ունի ինքն, եթէ Ս. Մեծադպի անմիջական աշակերտներէն էր, ինչպէս ինքն կը հաւատարէ և Պ. Սափրատեան կը հաւատայ, ինքն ալ պէտք էր ծանօթ ըլլար խաղիկան սեպագրութեան և վանայ բերդին նկարագրութեան մէջ այնքան զարմանք չի յայտնէր:

(Երաւանիէ)

Ա. ԱԼՊՈՅԱՃԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱՆՈՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԻԻ

Անցնող ամուսն ընթացքին ստացուած են Շնորհաւորական Նամակներ հետեւեալներէ. որոնց իր Հայրական օրհնութիւնը կը զրկէ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

- Տ. Եռայի Վրդ. Ամբարշեան (Իրան).
- Տ. Ներսէս Վրդ. Տօլապհան (Մոնթրիէթ).
- Տ. Խորեն Քհնյ. Դուլիկեան (Նիկոսիա).
- Տ. Բենիամին Քհնյ. Վանդեան (Նիկոսիա).
- Տ. Իգնատիոս Քհնյ. Էսաղեան (Գօգինիա).

Chairman of the Church of England Council on Foreign Relations (Լոնտոն).

Տիար Զարեհ Լօմակեղեցեան (Քարիզ).

» Գիւս Միսրարեան (Ս. Փալոյ).

» Հ. Պեպրեան (Քարիզ).

Հովիպիսկ Ե. Աճիկ Վերանսեան (Գանիէ).

Գ. Չաքրեան, Մ. Վ. Գրիգորեան, և Բեւեւեան ընտանիք (Գանիէ).

Տիար Պետրոս Շերիսեան (Բերու).

Մարգարիտ Դուկասեան (Իրան).

ԺՈՂՈՎԵՑԵՔ ԶՆԸԻԱՐԵԱԼ

ԲԵԿՈՐՍՆ ԶԻՄԻ ԻՆԶ ԿՈՐԻՑԵ:

Խարինի հոգեւոր հովիւ Յ. Ասողիկ վարդապետ Շանիկյան առ Մրբազան Պատրիարք Հայր ազգային իր 26 Մայիս թուական նամակով ի միջի յը գրէ:

«Շատ կը յոգնիմ մեծաւոր քաջատուններէ, գրեթէ հանգիստ չանցնիմ, անդադար չառաքիմ խաղալ կը քախալիմ երեսօտան հաղաւթ միջի:

Միակ միջիքարտաբան այն է, որ ծաղկաւորը հետալ է, ամեն ճեղ կը յարգեն և կը սիրեն իբրեւ կրօնական և յանախակի այցելութիւններս քաւական ղոցառաքիւն կը օգնեն կրօնական և ազգային ծեսակէտէն: Երբայլ աւելի աւ տալի կը զգամ ալ կը հասկնամ թէ ի՞նչ ճախիմանական մեծ դեր կը կատարէ մեր եկեղեցին Հայ ծաղկաւորի և Հայ ազգի կենսին մէջ: Առանց խտրութեան դատաւանդի և կուսակցութեան շարժում կը բարոյան մամն ճեղ, երբիմ խաղալիք բնագոյնով մը, որ գիտակցութիւն իսկ է, աւ առ այդ կը հրճուիմ ծեսեղով որ դեռ հմայիչ է հայ կրօնականին սեմն աւ վերադար երկնական պէս:

Անցած էր Ապրիլին ծաղաք, ուր յանգնիմ միայն 4-5 քնանքիմ հայեր, ցրտած Թոքիայ, Եփեսոս և Քալէ հաղաններուն մէջ: Այցելեցի քորիմ պլ: Ի մասնաւորի գացի Տիկին Տալանայ Աքարի գերեզմանք օրհնելու, որ շարժ արի մը առաջ վախճանած էր և որ շատ ազգաւոր և օգտակար հայ կին մը եղած էր, յարգանք աւ ծանօթ ծաղկաւորներէ Ամերիկայան քաւք Երանանկերու մէջ և զոր մեր լուսանոցի Մրբազան Պատրիարքն ալ կը հանգնար:

Այժմ Շանիկյան եմ, համի մը օրէն պիտի անցնիմ Կենտուք, Տայրեն և Թիեմիմ հաղաններ իւր ապա Խարին, որով հազիւ թէ Յուլիսի վերջեր կարող եմ Խարին լինել:

ՀՈՒՐ. Տ. ՏԻՐԱՆ ԵՒ Տ. ԶԳՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ
ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ

Կը ճեղեկանամ թէ Յունիս 29-ին Բարիկ Հոգեւոր Տեսիլ փոխանը Տ. Տիրան Վրդ. և Տ. Զգոն Վրդ. մտնաւոր հրուելով Լոնտոն գալան են մասնակցելու Անցիւ-Օրթոքս Ուսանողական անպատճառ համաժողովին ինչպէս նաեւ Անցիւ-Իտալ եկեղեցական ծաղկին: Առաջին ծաղկի հետեւին միայն մէջ իստած է Տ. Տիրան Վրդ. Միաբնակութեան մասին, ցոյցեցով թէ այս վարդապետութիւնը ալ միայն համապատասխան է քրիստոնէական եկեղեցւոյ սկզբնական հարաւառ ուսուցումին, այլ նաեւ արդի առաւելագոյնական և իմաստասիրական ծեսաւորութեան: Իր քանախոսութիւնը ջերմ հետադիւրութիւն յառաջ բերած է անկեղեցւոր մէջ և հարապարակաւ յայտարարած է «Այս ժառանգ Համաժողովին ամենին նշանակելի իրադարձութիւն: — Իսկ Անցիւ-Օրթոքս Համաժողովին մէջ ճեղեկութիւններ հռչակած է Հայ եկեղեցւոյ ներկայ վիճակի մասին, ծանախաղով մասնաւորաբար Հայ Նրաւագիւն և Ժամանակագրական վարժարանի վրայ: Տ. Զգոն Վրդ. ալ իստած է Համաժողովներէ իր կրած զայաւարտութեան վրայ: — Հաւաքուած են նաեւ քչաւաղանի մը որուն ճախաղանած է Կենցաղային Արեւիկայագար: — Պատարագած և հարգած են Լոնտոնի Հայ եկեղեցին մէջ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՆՈՐ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՍԱՐԿԱՒԱԳՈՒԹԵԱՆ
ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՏՇԷՉՈՒԹԻՒՆ

Յուլիս 19 Զորեգաբի, առաջեան ժաւեգուրքնէն վերջ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր Դպրոքեան կարգի չորս աստիճանները տուաւ ժաւ. Վարժարանի այն աւանդներուն որոնք ցարդ չէին ստացած այն կարգերը: Ասոնց հետ եր Պ. Բարգէն Դասարանեան, որ Բարիքի Հոգաբարձութեան կողմէն դիմուած էր Յուստոյի, ժամանակ մը ուսանելու ժաւ. Վարժարանի մէջ եւ Բանաստեղծութեան պատաստուելու համար: Նոյն պահուն Տիրացու Բարգէնի տուեցաւ Կիսաարկաւագութեան աստիճանը. իսկ յաջորդ օրը՝ Աւագ Սարկաւագութեան կարգը:

ՔԱՆԱՆԱԹԱԿԱՆ ԿՈՉՈՒՄ

Յուլիս 22 Շաբաթ օրը, երեկոյեան ժաւեգուրքնէն յետոյ կատարուեցաւ Ընծայարանի Գ. Դասարանի Սարկաւագաց (որոնց կ'ընկերանար նաեւ Տիրացու Բարգէն Սարկաւագ), ի կարգ Քահանայութեան կոչումը(*): Աւարդողները տեղի ունեցաւ այսպէս:

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր, որ պիտի ձեռնադրէր զանոնք, զգեստաւորեալ հայրապետական հանդերձիւք, բազմեցաւ եկեղեցիի բեմին առջեւ, բովն ունենալով զլանցակիր եւ խնկարկու Սարկաւագներ եւ մոմակալներ, բոլորեալ տոմարեան օրերու յատուկ եկեղեցական զգեստներով պատուաւանուած: Իսկ Նորընծաները ապիսկ առաջիկներ հագած՝ առաջնորդութեամբ Լուսարարայեան Տ. Կիրեղ Վարդապետին, որ խառնաւիրակն էր արարողութեան, շարունակեց ձեռնադրել եկեղեցիի դրան առջեւ, ներսէն: Մէկ մէկ վարդապետ կեցած էր իւրաւանջիւրիքն իւր անոնց ծրն.

բաղիւր գնացին օգնելու համար: Երգուեցաւ մեղանոյ՝ «Նայեա՛ց ի մեզ եւ ողորմեա՛ց մեզ Քրիստոս» շարականք, եւ ամբողջ եկեղեցին համակուեցաւ խորհրդաւոր տունչով մը: Արտապէս կ'աւանդէր ի յուզումը բոլոր դիմեցող վրայ երբ այս երթաստարգները բազմութեան ընդմէջէն անմուռնչ եւ ձեռնազնաց Ս. Սեղան կը յառաջանային: Շարականքի աւարտումին խառնաւիրակ Հայր Սուրբը ձայնեց բարձր, «Հրամայե՛ա, տէր, օրհնութեամբ՝ ասել»: Որուն պատասխանեց ձեռնադրիչ Սրբազանը իր օրհնութիւնը՝ յայնք վերջ. «Հրամայեալ է ձեզ ի Տեառնե՛ր խօսել»: «Շնորհաւորեալ արքայութեան հայրապետ», շարունակեց խառնաւիրակ Հայր Սուրբը ի դիմաց ամբողջ եկեղեցիին. «Ենդդէր ի հեռմայր մեր սուրբ եկեղեցիի զի զեկրացու Կարապետ, Ժիւրայր, Վարդգիս, Յովսէփ, Աւետիս, Աւետիք եւ Բարգէն Սարկաւագուն»՝ զոր ընծայէր հեղ, ձեռնադրեցես մեզ ի Բանաստեղծութեան կարգը: Ապա ձեռնադրիչ Սրբազանը հրապարակաւ հարցաձեռնեց նուիրեալները թէ ունի՞ր Բանաստեղծութեան համար հարկ եղած ուսումը. սուրբ ամուսնութեան՝ ծննդաւ եւ. մահուր պահա՞ծ են իրենց անձերը իրենց մանկութեանէն ի վեր. արժանի՞ են այս աստիճանին. յո՞ւրիկ կամով կուզան այս կարգին. բոլորն են աշխարհիկ զբաղմանց հագեր. Ս. Գրք ուսում ունի՞նք. կարո՞ղ են եւ յանձն կ'առնեն հետեւի Քրիստոսի. կրոնա՞ն տեղի՞ աղբասութեան, անօրութեան, ծարաւի, վիշտերու, հալածանքներու, նախաքիններու, չարչարանքներու, Քրիստոսի սիրոյն համար. որոնց բոլորին՝ խառնաւիրակ Հայր Սուրբը՝ ի բերանով նուիրեալներու՝ դրական պատասխան տուաւ: Ապա Սրբազանը իր խօսքը ուղղելով նուիրեալներուն. «Յանձն կ'առնե՛ք», ըսաւ, «առանց ձանձրանալու ամեն ասեմ, կատարել զգաստութեամբ աստուածային պատասխաններ, եւ չփոխաւորել Աստուծոյ գործը մարմնաւոր գործերու հետ»։ «Յանձն կ'առնե՛ք կատարել Առաքելութեան, մարգարէներու, եւ հայրապետներու բոլոր հրամայածները»։ «Կը դաւանե՞ք եւ կ'ընդունե՞ք ուղղափառ հաւատքը Ս. Երրորդութեան, մեր Քրիստոս Աստուծոյ Մարգարէութեան, մեր կը հրճարե՞ք բոլոր հեռաւորութեան կ'առնե՛ք»: Որոնց բոլորին եւս միաբերան հաստատական պատասխան տուին նուիրեալները: Ապա մի առ մի յիշելով հրաժարե-

(*) Դասարանը թէն բազկացած էր ուր հոգիներէ, յայն անմոյտէ երկուր, իրենք իսկ կողմէ յարուցաւ դժուարութեանց պատճառով, արժան յատուցան հանձնախան աստիճանին:

ցուց զանոնք 159 հերձուածողներէն: Պարտք դրաւ «հետեւիլ եւ առակերտիլ բոլոր ուղղափառ եւ աստուածաբան հայրապետներուն»: Հուսկ ապա նորընծաները մեղով եւ դաւն ձայնով տրտածանցին հաւատոյ ուղղափառ դաւանութիւնը, որմէ յետոյ Սրբազանը կարգաց կոչման վերջին արօքը որով Աստուծոյ շնորհքը կը հայցէր նորընծայեալներու վրայ:

Ձ Ե Ռ Ե Ն Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Խ

Յաջորդ օր, առաւօտուն, պատարադիչ էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր: Ճաշու գիրէն առաջ բազմեցաւ Ս. Սեղանին առջեւ. բեմ բարձրացան նորընծայք, միւս ծնրագնաց: Շրջուեցաւ «Այսօր Աստուածութիւնն զուարճանայ» տարականգ: Նախորդ օրուան պէս խառնուիլակ Հայր Սուրբը եկեղեցւոյ խնդրամբը ներկայացուց Սրբազանին, նորընծաները քանանայ ձեռնադրելու: Սրբազանը ընդունեց զիրենք եւ կարճ հարցախոնարհեց յետոյ Աջը յաջորդաբար իւրաքանչիւրին զլիտուն վրայ դրնելով կարգաց ձեռնադրութեան արօքը, որով կը խնդրէր Աստուծմէ թալ շնորհ օրապէս զարժանաւորապէս ընդունէին քանանայութեան աստիճանը: Ապա նուիրեալները իրենց երեսը ժողովուրդին դարձուցած տարուցան բեմի եզերքին ձեռներնին վեր բռնած ի նւան առ խառնէր հրաժարման, մինչ բեմին վրայ Ս. Սեղանին սպասարկուները կ'երգէին բարձրածայն՝ «Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ, որ միւս լմու զպէսս սբոյ սպասաւորութեան առաքեալեան եկեղեցւոյ, կոչէ (անունները թալով) ի սարկաւազութենէ ի քանանայութիւն արքոյ եկեղեցւոյ ի սպասաւորութիւն, ըստ վկայութեան անձանց իւրեանց եւ ամենայն ժողովրդեան»: զպիւրներ վարեն կը ձայնեն. «Արժանի են», այս կը կրկնուի եւ իջցա: Յետոյ դառնալով նորընծաները ի Ս. Սեղան կը բոլորուին ձեռնադրիչ Սրբազանին առջեւ. որ իր ձեռքը խաչածնէր զնելով իւրաքանչիւրի զլիտուն կը կրկնէ վերոյիշեալ մաղթանքի բառերը եւ կ'անելցնէ. «Ես զնեմ զձեռն ի վերայ սուր եւ դու ամենեւեան աղօթս արարեմ. զի արժանի լիցի սա զաստիճան քանանայութեան անարատ պահել առաջի սեղանոյ Տեառն Աստուծոյ»: (Թրգմբ. «Ես անդ կը զնեմ սուր վրայ եւ դու ամենեւեալ ալ աղօթեցեմ, որպէսզի արժանի ըլլայ սա, քանանայութեան աստիճանը մաքուր

պահել Տէր Աստուծոյ սեղանին առջեւ»): Ապա ձեռքը նոյն դիրքին մէջ կը կարգայ ձեռնադրութեան միւս արօքը որով կը հայցէ Աստուծմէ ամեարձ պահել ձեռնադրեալները քանանայական կարգին մէջ որուն կանչուեցան: Եւ ապա իրենց ուսին վրայ ձգուած սարկաւազական ուրար իւրաքանչիւրի պաշտօնոցին կը ձգէ «առ զլուծ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, զի լուծ նորա քաղցր եւ բեռն նորա փորձողի» ըսելով: Կը կարգացուին ճաշու գիրքը եւ Անտարանը եւ Ս. Պատարադը կը տարուեալուի մինչեւ «Ողջոյն»: Նորընծաներ վերաբերումի աւարտունին, կրկին ծուկի կուգան Սրբազանին առջեւ եւ երբ արօքի միջոցին Սրբազանը կ'ըսէ «Զգեցո սոցա զպատմունքն ուրախութեան եւ հանգեմք փառաց» քանանայական սեւ փիլոնները կը ձգուին նորընծաներու վրան: Ապա կուտայ եկեղեցական միւս զգեստները մի ըստ միոյք, սաղաւարտ, փորձուր, գօթի, տուրքառ, եւ: Կը քառուի վարագոյրը ու մինչ նորընծաները կը զգեստաւորուին վարագոյրի ետին, դպիրները կ'եղանակեն «Խորհուրդ խորին»ը. եւ երբ վարագոյրը կը բացուի նորընծայք քանանայական փառքով պայծառացած կը տարուին խորանին աջ ու ձախ կողմերը:

Օ Մ Ո Ւ Մ

Ամենեւ թալուրիչ պահն է այս ձեռնադրութեան խորհուրդին՝ երբ նորընծան կ'օծուի սրբալոյս միւռնոնով եւ կը վերաձայնուի նոր անունով: Շրջուեցաւ նախ «Առաքելոյ Աղանոյ» տարականգ որ Ս. Հռոմէոյ իջման աղղարար երգն է: Ապա մի ըստ միոյք օծեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր իւրաքանչիւրին նակասեցար եւ աջ ու ձախ ձեռները, կոչեց զանոնք նոր անուններով:

Կարապէտ Սրկ. վերախոյուեցաւ Տէր Կոմիտաս, Ժիրայր Սրկ.՝ Տէր Գրիգոր, Վարդգէս Սրկ.՝ Տէր Ջաւէն, Յովսէփ Սրկ.՝ Տէր Բաբգէն, Աւետու Սրկ.՝ Տէր Յակոբ, Անթիք Սրկ.՝ Տէր Թորգոմ կուսակրօն քանանայք, իսկ Բաբգէն Սրկ.՝ Տէր Պետրոս քանանայ: Ապա Սրբազանը կարճ արօքի մը ետք անցնելով Ս. Սկիւր հանգեմք կենարար մտմունով եւ արեւմէ Քրիստոսի տուա նորընծաներուն ձեռքը, թալով այդու՝ իշխանութիւնը կատարելու Ս. Պատարադի խորհուրդը: Տուին նորըն-

ծայր ժողովուրդին իրենց առաջին օրհնութիւնը ու փափկեցնաւ ձեռնադրութեան այս փառայեղ արարողութիւնը:

Երբ սարկաւազը ձայնեց «Ողջոյն թու միմեանս» մօտեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը եւ մի առ մի ողջագուրեց իր հոգեծնունդները. իրեն հնչեցնեցան վարդապետներ եւ սարկաւազում որոնք բեմ ելնելով ողջունեցին իրենց նորագոյն եղբայրները, համբուրելով անոնց օձեալ նակասները եւ ձեռները: Նոյնպէս ժողովուրդը, պատարագի աւարտումին, երբ անոնք տարուած բեմին առջեւ լռիկ կը վերձանեին իրենց առջեւ դրուած Աւետարանը, մօտեցան եւ համբուրեցին անոնց խնկաբոյր աչքերը:

Աւառութեան այս արարողութեան ներկայ եր խուռն բազմութիւն որ երկիւլածութեամբ եւ լարուած ուսադրութեամբ կը հնչեւէր հանդիսութեանց: Սկսած էին նաեւ Նուաւդեմի նահանգին կառավարիչ Վսեմ. Մ. Բիդլիսի, Կանոնիկոս Պրիշին, գերմանացուց հովիւր եւ գերմաներէնի ուսուցիչ Հեր Գաբէա:

Տ Ը Ի Չ Ո Ի Թ Ի Ե Ն Վ Ե Վ Ա Ր Ի

Նոյն օր երեկոյեան ժամերգութենէն վերջ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր ձեռամբ կատարուեցաւ վեղարի օրհնութեան եւ ջրլուծութեան արարողութիւնը, որուն կը մասնակցէր նաեւ Տ. Յովնանէս այրիացեալ Բանանան որ չորս ամիսներ առաջ խնդրանք մատուցած եւ ընդունուած էր Ս. Աթոռոյ Միաբանական օտրէնէն ներս: Վեղարի ջրլուծութեան այս կարգը, որ կը կատարուի միայն կուսակից Բանանայից վրայ, գրեթէ ամբողջութեամբ բացակայած է Ս. Բրոց ընթերցումներէ եւ Բանի մը մեծ արօքներէ, որոնք բոլորն ալ գրուած են կրօնական խոր տունչով եւ բոլորին մէջ ալ կը տեսուի հոգեւորական կեանքի գերազանցութիւնը, եղին ահեհ Աստուծոյ տնտեսը կը հայցուի որպէսզի արիւնքան նորընծայ իրենց կուսակից կենցաղին մէջ: Կ'երգուի միայն՝ տառակոմ Ս. Անտոն ճգնաւորին որ կը նկատուի հիմնադիրը կազմակերպեալ վանական կենցաղին, վեղարն ալ իր գործածած գլխաւորին գարգացած եւ հայկականացած ձեւը կը նկատուի: Ամեն. Միքաէլան Պատրիարք Հայրը վերջին կարճ արթնով մը վերցուց անոնց գլուխէն սար-

կուսակցական ջրբուրդը. «Հանցեալ Աստուծոյ ճիշդ մարդն գործով իւրով»: Ապա տուաւ վեղարը անկցնելով. Աստուծոյ զեղեցականեցեալ զմեզ մարդն որ բաւ Աստուծոյ հաստատեալ է արդարութեամբ եւ արեւութեամբ եւ ճանաչութեամբ, ամեն: «Պահպանիչ» ու վերջացաւ այս խորհրդային արարողութիւնը: — Սկիզբի խոնուած բոլոր հաւատացեալներու ղեմներուն վրայ փայլեցաւ զոհուածութեան եւ ուրախութեան ժպիտը, երբ նորընծայ կուսակիցներուն տառաւորի խորհրդանշանը իրենց գլխին կանգնեցան ուղղաբեւեռ եւ պայծառակերպուած: Ապա բեմ ելաւ Ժառ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսուչ Տ. Տիգրէ վրդ. եւ յանուն Պատրիարք Հօր, խօսեցաւ խրատական իր բարոյք, որ անոնց կարգին, եւ անոր յարակից պատրաստութեանց զիտակցուած փառաբանութիւնն էր: Յիշեց Առաքելային պատգամը, որ Աստուծոյ պատգամային մէջ կը տեսնէր, խօսի, գործի, հաւատի, սիրոյ եւ սրբութեան առաքինութիւնները, առաւել Բան երբեք անհրաժեշտ էրիտատար հոգիներու, որոնք իրենք զիրենք կը նուիրեն Աստուծոյ, անոր Սկիզբիցին բացարձակ ծառայութեան: Խորհրդաւոր այդ պահուն այս խօսքերուն տառաւորութիւնը կը ծանցանար եւ կը փափուէր յիշատակով նորընծաներու յուրս ողբացեալ եւ անմոռանալի ուսուցիչին Տ. Թորգոմ Ս. Պատրիարք Հօր:

Ը Ն Թ Ի Բ

Երեկոյին ժամը 7ին տեղի ունեցաւ Միաբանական ընդհանուր ընթերց, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ: Խօսք առին նախ Տ. Կիրակ վրդ. որ ողջունեց նորընծաներուն մտաւոր վանական կենցաղին ներս: Տ. Սերովքէ վրդ. որ յայտնել վերջ այն մեծ ուրախութիւնը որ պիտի ունենայ Հայաստանեայց Սկիզբիցին ընդհանրապէս եւ Ս. Աթոռը մասնաւորապէս այս վեց նորընծաներու յաւելումով անոր պատգամներուն վրայ, բաժակ առաջարկեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կենաց: Տ. Տիգրէ վրդ. խօսեցաւ նորընծաներու զոհողութեան արժեքի, եւ մեծերու կողմէն անոր գնահատութեան մասին: Գոհունակ արթնով փափուեցաւ ընթերցի վայելք, եւ նորընծայ առաջնորդութեան Ս. Թորոսի եկեղեցին, ուր պիտի ան-

ցրենն իրենց առանձնութեան հառսուցիչ երջանք: Հոն՝ կը զբաղին իրենց պատօսին վերաբերեալ եկեղեցական կարգերը եւ կառնմաները ստրկելով, ընթերցումով, հոգեւոր վարժերով եւ ինքնամփոփ խորհրդածութեամբ: Իրենց առաջնորդը եւ վարիչն է այս բոլորին մէջ՝ Տ. Տիրալը վրդ. Տերվիւեան:

Անա նորոնձաներու կենսագրականները ամենեւնի ամփոփ գիծերուն մէջ.

ԿՈՄԻՏԱՍ ԱՐԵՂԱՅ ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ

Ծնած է 1917 Մայիս 6ին Ասանա, Հանրեցի ծնողք: 1921ին հաստատուած է իր ծնողաց հետ Պէյրուս, ուր յաճախած է 5 տարիներ տեղւոյն Ս. Նեան Ազգային վարժարանը. 1931 Յուլիսին մեծ ժառանգաւորաց վարժարան:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԵՂԱՅ ՈՍԿԱՆԵԱՆ

Ծնած է Աղեւսանդրիա 1917 Նոյեմբեր 6ին, Սիւրասացի ծնողք, որոնք 36 տարիներ առաջ գալարած են Եգիպտոս: Նախակրթութիւնը առած է Աղեւսանդրիոյ Պողոսեան մանկապարտեզի եւ նախակրթարանի մէջ, որուն 7ամեայ երջանքը աւարտած է յաջողութեամբ, 1932ին: 1932-1934 տարւոնակած է իր ուսումը տեղւոյն անգլիական Scotch School ի մէջ: 1934ին ընդունուած է Ժառանգաւորաց վարժարան եւ դրուած՝ Գ. դասարան:

ԶԱԻԷՆ ԱՐԵՂԱՅ ՏԵՐՈՒՆԵԱՆ

Ծնած է Իզմիր 1917ին բնիկ Կամախեցի ծնողք: Իզմիրի աղետին ապաստանած է իր ծնողքին հետ Սամսո կղզին, ուր 2 տարի մնալի վերջ, 1926ին անցած Յունաստան եւ հաստատուած է Բիւրէա: Իր նախնական ուսումը առած է տեղւոյն ազգային վարժարանին մէջ. 1932 Փետ. 17ին ընդունուած է Ժառանգաւորաց վարժարան:

ԲԱՐԳԷՆ ԱՐԵՂԱՅ ԱՊԱՏԵԱՆ

Ծնած է 1917ին, Համայի մէջ՝ բնիկ Այնթապցի ծնողք: Զինադադարէն ետք ուրիշներու հետ դարձած Այնթապ, ուր սակայն հազիւ երեք տարիներ կենալի վերջ, 1922ին, Այնթապի հերոսամարտէն ետք, անցած է Հալէպ եւ հոն հաստատուած իր պարագաներուն հետ: Նախապէս յաճախած է Հալէպի ազ-

գային վարժարանները, յետոյ վերջնականապէս հաստատուած՝ Այնթապի Կրթասիրաց դպրոցին մէջ, ուր առած է իր լման նախնական կրթութիւնը եւ տշանաւարտ եղած է անկէ, 1932ին: Նոյն տարին կ'ընդունուի Ժառանգաւորաց վարժարան:

ՅԱԿՈԲ ԱՐԵՂԱՅ ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ

Ծնած՝ 1917 Յունուար 1ին, Նդեմիոյ մէջ, բնիկ Ազնեարացի ծնողք: 1921ին, Նդեմիոյ մէջ ծագած տիրութեանց ատեն, մօրը հետ փախած է Հալէպ, ուր կը գտնուէր արդէն հայրը: Հոս յաճախած է Ժամանակ մը 1921-1922 Նալիպեան եւ ապա Կրթասիրաց վարժարանները. 1926ին փոխադրուած Բազա (Տէր-Ջոր), ուր մնացած է 4 տարիներ: 1930ին վերադարձած Հալէպ ու մեծ կիլիկեան վարժարանը, ուրիշ երջանաւարտ եղած է 1932ին, եւ նոյն տարւոյ Նոյեմբերին ընդունուած Ժառանգաւորաց վարժարանը:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԵՂԱՅ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ծնած է Պաղտասի մօտակայք՝ Պառուպա գաղարկայանը, 1919 Փետրուար 16ին, Դիլիջանցի հօրմէ եւ Աղբակցի մօրմէ: Քիչ ետք, ծնողքը Պաղտաս կը հաստատուին ու ինք կը յաճախէ տեղւոյն մանկապարտեզը եւ ապա՝ Ազգային Նախակրթարանը, զոր կ'աւարտէ 1931ին: Ժառանգաւորաց վարժարան կ'ընդունուի նոյն տարւոյ Նոյեմբեր 1ին:

Ինչպէս կը տեսնուի գրեթէ վեցն այ տարագրութեան համբուն վրայ բացած են իրենց աչիքը ի լոյս աւելարհ: Զարեա եւ մարմնով, առողջ եւ տկուր կազմով, Ժառ. վարժարանի հաւանակ եւ Ընծայարանի եւ ռամեայ իրենց ուսումնական երջանները աւարտած են փայլուն յաջողութեամբ:

Վեցն այ, խոստմնալից երիտասարդներ են աւելատեղու եւ ծառայելու ոգով լեցուն:

Սարկաւազ ձեռնադրուած էին 1936 Օգոստոս 2ին, Հոգեւոյն Տ. Թորգոմ Ս. Պառիարէն, եւ իրենց ուսումնական ամենեւնի բեղուն երջանը բոլորած՝ Անոր անմիջական խնամքին ներքին: Լուսաճողի Սրբազանը գանձնի Սարկաւազ ձեռնադրած ատեն ումանց առնունները եւ այլոց մականունները փոխած էր: Տ. Կոմիտաս Արեղային մականունը Շիրինեանէ՝ Սիրունեանի, Տ. Գրիգոր Արեղայինը Մոզանէ՝ Ոսկանեանի, Տ. Զաւեն Արե-

դալիներ *Կեռոյեանէ՛ն՝ Տէրունեանի*։ Իսկ Յ. Յա- կոբ Աբեղայի անունը *Աւետիսէ՛ն՝ Աւետումի* եւ Յ. Թորգոմ Աբեղային անունը *Աւետիսի՛ն՝ Աւետիքի* վերածած եր։

Տ. ՊԵՏՐՈՍ ԳՆՆՅ. ԳԱՍԱՐՃԵԱՆ

Ծնած է Սիս, 15 Օգոստոս 1896ին։ Աւաթած սեղանը Ազգային բարձրագոյն նախակրթարանը եւ ապա, 1912–1914, առաւելեացած է Պոլսոյ Ազգային Կեդրոնական վարժարանին։ Տեղահանութեանց օրերուն ապաստանած է Սուրիա, ուր ժամանակ մը առեւտուրով զբաղելի ետք, 1919ին ուսման փափաքէն մղեալ մնացած է Պէյրութի Յրամանական համալսարանը եւ հետեւած Իրաւագիտական ճիւղին։ 1920ին կ'անցնի Բարիկ եւ կը շարունակէ իր ուսումը Քարիզի համալսարանի իրաւագիտական Ֆակուլթի մէջ, միեւնոյն ասեմ հետեւեալով Սորպոնի զանազան դասընթացներուն, ինչպէս նաեւ ընկերային բարձր ուսմանց հաստատութեան՝ բարոյական, ընկերային եւ լրագրային ճիւղերուն։ 5 տարի կը վարէ Մեզոց նահանգի (Յրաման) կապալառու համ մը գործերուն ճեղքներուն։ 1927ին կրկին Բարիկ կը դառնայ ու կը զբաղի առեւտուրով։ Տրուած սաղիմ կուգայ 11 Հոկտ. 1938ին։ Տ. Պետրոս մուսուլմանացած է 1924ին, ունի՝ երկու զաւակներ։

Ինչպէս ակնարկուեցաւ, Բարիզի Հոգեւոր Տեսչութեան եւ Հոգաբարձութեան կողմէ եւ իր փափաքին վրայ դրկուած եր Տրուսաղիմի կը կրօնական ուսումը լրացնելու, եւ քանակաւորութեան պատրաստուելու համար։ Այստեղ հետեւեցաւ կանոնաւորապէս Ընծայարանի աստուածաբանական, Ս. Գրական, եկեղեցա-գիտական եւ այլ դասերուն։ Ինք ձեռնադրուեցաւ Բարիզի Ս. Յովն. Մկրտիչ Սեկեղեցիին վրայ։

ՄԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՏԵՂԵՂՈՒԹԻՒՆ

Յուլիս 29 Շաբաթ երեկոյեան ժամեր-գութեան վերջ Ամեն. Ս. Պատարիք Հայրը վարդապետական Մայրագոյն իօխանութիւն տուաւ Ս. Արքուդոս Լուսաբարապետ Հոգ. Տ. Կիրիշ վարդապետի։

ԱՍԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ

ԺԱՌԱՆԳԱՌՈՐԱՅ ՎԱՐՃԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

ՄԱՐԱԳԱՀԱՆԴԵՍ

Յունիս 8 Շաբաթ կէսօրէ վերջ տեղի ունեցաւ Ժառանգաւորաց վարժարանի Մարգահանդեր, վարժարանին սեպական բակին մէջ։ Այս տարւան մարզանքի վարժիչն էր Աւետիք Սեդ. Մանուկեան։ Աշակերտութիւնը, ըստ նախընթաց տարիներու բաժնուած էր Կարմիր եւ Կանաչ խումբերու։ Շաբաթ մ'առաջ արդէն իսկ կատարուած էին վայիպորի, Պատկերապի եւ Յուստիկ կարճական մրցումները։

Մարգահանդեր սկսաւ Ժառանգաւորաց քայլերով և տղանցով։ ապա կատարուեցան աղիմայական մրցանքներ եւ մարզանքներ։ — վաղէք 100–800 Ամբ, ստանմանք՝ բարձր եւ երկայն, գնդարձակութիւն, դրոշաբաշտ, պարանաձուլութիւն, մարզանքներ՝ դանիական եւ նիգիական լախտերով։ Հետաքրքրական էին փոքրերուն առնացուպով, պարկերով եւ երեք ստորով վաղէքերը։ Յաջող էին եւ զբուսիչ անոնց կազմած ընկերքերը։ Հաղթանի կը նախագահէր Գեր. Տ. Մկրտիչ Արք. ներկայ էր Միաբանութիւնը եւ մաս մը Ժառանգաւոր, Խաղերուն մէջ առաջին հանդիսացողները միասնեղով իսկ երկրորդները ժապաւէններով վարձատրուեցան իմարական մրցումներու մէջ շահող կողմըր ստացան բաժանկեր եւ դրօշակներ։ Երբք Խաղերուն և մրցումներուն մէջ Ժառանգաւոր մարզիկներ, երեսն երեքն ոչ միայն ֆիզիքական շնորհներ, մարմնական ոյժ, ճշունութիւն եւ շարժումներու ներդաշնակութիւն, այլ նաեւ նկարագրի աղնուսութիւն, զուտղ եւ կարգապահ ոգի։

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ժառանգաւորաց վարժարանի դասուր եւ բարանցի քննութիւնները սկսան Յունիս 26 երկուշաբթի, բացումը կատարեց Գեր. Տ. Մկրտիչ Արք., որ և առաւտարակ նախագահեց բարձրագի քննութեանց։ Ներկայ էին եւ հարցաքննութեանց կը մասնակցէին նաեւ վարդապետներ։ Արդիւնքը եղաւ դանցուցիչ յընդհանուր։ Քննութիւններ աւարտեցան Յուլիս 5ին։

ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍ

Տեղի ունեցաւ 20 Յուլիս Հինգշաբթի օր, ժամը 4ին, Ժառ. վարժարանի ձեմարան կողմէ մեծ սրահին մէջ նախադասութեամբ Ամեն. Ս. Պատարիք Հօր եւ ի ներկայութեան ամբողջ Միաբանութեան եւ ընտանի բաղմութեան մը։

Հանգիճաւ ըստ սովորականին ունէր երկուս մաս Ա. Խնացական մրցումներ եւ Բ. Հրապարակում տարեկան արդեանց, եւ մրցանակաբաշխութիւն։ Հանգիճաւ բացուեցաւ Ժառանգաւորաց քայլերով և իմացական մրցումներէն առաջինն էր Ասեմախտական մրցանքը։ տրուած նիւթն էր Հայ Եկեղեցիին

Եւ ճնշելով Հայ երիտասարդութիւնը: Մրցման մասնակցողներ շնանցին Նախ վերաբերել երիտասարդութեան կարեւորութիւնը իբրեւ ազգի մը ամենէն կենսունակ տարրը եւ ապաքան կերտող մեծագոյն ազգակը, եւ երգակացուցին թէ Հայ երիտասարդութիւնը կապելով Հայ սեղեկացիին լաւագոյն գործը կատարուած ի՛րլլայ սղեղապահ պանծանքնան համար: — Կազմուած էր Գննիչ Մարմին մը բաղկացած՝ Վարժարանի Տեսուչ Տ. Նշիշէ Վարդապետէ, Տ. Հայկազուն Վարդապետէ եւ Ուսուցիչ՝ Ե. Պերպլերեանէ եւ Յ. Օյականէ: Գննիչ Մարմնոյ զննատուութեամբ առաջին հանգիսեացաւ Կարապետ Փափազեան, երկրորդ՝ Կարապետ Մկրտիչեան եւ երրորդ՝ Մինաս Գոսպարեան: Երկրորդն էր Արսամանբեկ մրցանքը: Տըրուած էր Գ. Վարժարանի Ձօճ ճերթմամբ եւ ուրիշ մը՝ ընտրուած մրցորդէն: Կր մասնակցէին չորս հոգի, առաջին հանգիսեացաւ Վարդգէս Թէրզիպաշեան, երկրորդ՝ Գ. Փափազեան: — Երրորդն էր երգի մրցանքը, տրուած էր Սիրա իմ սասանի տաղը: Երգ մըն ալ ընտրուած մրցորդէն: Կր մասնակցէին երեք հոգի, որոնցմէ Ստեփան եւ Հայկազ առաջին զննատուեցան, Յովհաննէս Կարապետեան երկրորդ, Չորրորդ եւ վերջինն էր Գրակմ մրցանքը, պահանջուածն էր ինքնագիր ճերթմամբ մը արձակ կամ տառնակ: Մասնակցող չորս հոգիներէն երկուք՝ Գ. Փափազեան եւ Գ. Մկրտիչեան հանգիսեացան առաջին, միւս երկուք՝ Յարութեան եւ Նշուրդի երկրորդ: — Աւարտած ըլլալով յայտարարին առաջին մասը քառորդ ժամ դադար տրուեցաւ հանգիստականներուն:

Երկրորդ մասը սկսեցաւ ռմով յարկ վճարողներէ երկուք, զոր երկուքն ժառանգաւորներ՝ զեկալաւորութեամբ Կարապետ Սրկ. Միքսեանին, որ վարժարանին երաժշտական ուսուցչին էր: Վարժարանի Տեսուչ Տ. Նշիշէ վերջ կարգաց զպրօքի Տարեկան Տեղեկագիրը, որուն հաւատարմութիւն համեմատ 1938 թին վարժարանը սկսած է 36 աշակերտներով, որոնցմէ մէկը միայն ճամբուած է Ղզախի սկսարութեան պատճառով: — Վարժարանը բաղկացած է չորս դասարաններէ: Ընծայարանը՝ երկուս: Ուսուցչական կազմը՝ տասն եւ հինգ հոգիներէ: — Տեղի ունեցած են Շարաթ երեկները, միայն աշակերտական շրջանակի մէջ, Անեմախօսական մարզամներ, Գրական երկայրներ, եւ Բանախօսութիւններ, ուսուցչներու կողմէ կրօնական եւ պատմագիտական նիւթերու շուրջ: — Տեսուչ Հայր Սուրբը ներկայացուց աշակերտութեան առաջնական վիճակը, համեմատաբար նախորդ տարուան, աւելի լաւ, իսկ անոց բարոյական եւ հոգեբանական կեանքը՝ զոյլիւր: Վերջապէս մտնով է բաժան բաժան հոգիով ըստ ան, վերջացնելով իր Տեղեկագիրը, շայն տղաքը շնորհիւ Ս. Աթոռայ իննամօց եւ չպարտող աշակերտ կոչողութեան, իր ներկայացնեն միտարած եւ սիրելի ամբողջութիւն մը, մասնաւոր բարձրագոյն կարգերը, որոնք տալաւ իր գիտակցին իրենց զերին ու այն Հաստատութեան նպատակներ:

Տեղեկագիր ընթերցումէն վերջ կատարուեցաւ Մրցանակաբաժանիւնը: Իւրաքանչիւր դասա-

րանէն առաջին եւ երկրորդ հանդիսացողներ ըստացան մրցանակներ, իսկ երրորդը ելլողներ յիշատակուեցան միայն, Գ. Պատարանէն առաջին եւ լած էր Գ. Փափազեան, երկրորդ՝ Գ. Մկրտիչեան, Բ. Պատարանէն՝ առաջին Տիգրան Գալազան, երկրորդ՝ Հայկազուն Գրիգորեան: Ա. Պատարանէն՝ առաջին Անդրանիկ Ուրֆապեան, երկրորդ՝ Հայկազ Տրուսեան, Նախապարտադատական դասարանէն՝ առաջին Սարգիս Կոստեան, երկրորդ՝ Գրիգոր Գարիգապեան: Վարք ու բարքի կամ առաքելութեան առաջին մրցանակը շահեցաւ ըստ առաջնոյն Յարութ Վրթանեան եւ երկրորդը՝ Կոստանդ Տէր Ստեփանեան, իսկ ամբողջ վարժարանի մէջ իր նշխրու միջինի առաւելութեամբ առաջին ելած էր Անդրանիկ Ուրֆապեան, երկրորդ՝ Տիգրան Գալազեան: — Երկրորդեան Սիմոն խմբակը: — Ապա յանուն ուսանողութեան Կարապետ Սրկ. Միքսեանի կարգաց զեղեցիկ Ուղեծած, ուր ամբողջ ուսանողութեան երախտագիտութեան զգացումները կը յայտնէր Նորին Ամեն. Ս. Գառիբարք Հօր, Տնօրէն Ժողովին, Տեսուչութեան եւ Ուսուցչութեան: Ամեն. Ս. Գառիբարք Հայրը իր խորունկ գործունակութիւնը յայտնելէ՝ ու մեծ ճշտած զնախտելի արդիւնքին համար իր օրհնութիւնը տալէ վերջ՝ բոլոր անոնց որոնք իրենց մասնակցութիւնը բերած էին այս զեղեցիկ արդիւնքը յառաջ բերելու մէջ, Փալման խօսք տուաւ Հօր. Տ. Կիւրեղ Վրդ. ի որ ըզգածուած խօսքով իր եւ ամենուն կողմէ շնորհակալ լի յայտնեց այն վայելչին համար որ այս հանգիսով ունեցան բոլոր ներկաները: Քաջակեւ լական յարգանքով ուղղուած վարժարանի աշակերտութեան՝ փակեց այս յոյժ տպաւորիչ եւ հոգեպարար հանգիսը, որուն մէջ ծառ. վարժարանի աշակերտները յայտնաբերցին այս անգամ իրենց իմացական շնորհները, զնահատանքի արժանանալով բոլորին կողմէ՝ բուռն եւ խաղաղական ծափերով: — Ամեն. Ս. Գառիբարք Հօր Փայպանիշով եւ միաբերան երգուած ճշարտ մերսով փակուեցաւ այս յիշատակելի հանգիսը: Ներկաները մեկնեցան շատ զոհ տրամադրութեամբ:

Ա Մ Ս Ո Ր Ե Ա Ց Լ Ո Ի Ր Ե Ր

ՎԵՐԱԿԵԱՐՁ ԱՄԵՆ. Ս. ԳԱՅՐԻԲԱՐԳ ՀՕՐ

Յուլիս 17 Երկուշաբթի, Լիբանանի իր կարճատեղ օդափոխութիւնէն վերադարձաւ Ամեն. Ս. Գառիբարք Հայրը, թէն կը սպասուէր իրեն աւելի կանուխ, հասարկու համար այս տարուան ձմեռնադրութիւնները Վարդապետի տօնին, սակայն բժշկական յանձնարարութեամբ անհրաժեշտ դատուած էր գլխի շարաթ մը եւ երկարածեց ռգափոխութեան այն շրջանը: Վերադարձաւ Սրբազան Հայրը զգալապէս կազդուրուած: Այն պարտաւորութիւնները որոնք ենթարկուեցաւ իր կատարած ձմեռնադրութիւններու եւ երկարածիկ պաշտօնունքներու ընթերցումին հաստատութեան թէ արդարեւ վերագրած էր իր ցանկալի առողջութիւնը:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ ԵՒ ՅՕՆԱԿԱՆՔ

Յուլիս 9 Կիր. — Ի Ս. Հրեշտակապետ մա. տաղանթավ Ս. Գատարազի ընթացքին Քարոզից Տ. Շնորհք վրդ. Նիկի՛ն ունենալով օրուան ձայնը Աւետարանի ընթերցումը՝ հացերու բազմացման հրաշքի մասին: Շեշտեց կրօնական առ խորունկ չնամարտութիւնը թէ՛ հոգիի քաջցի՛ն յաղուրդը կարելի է գտնել լոկ՝ Քրիստոսի հետ մշակուած կենդանի յարաբերութեան մէջ:

Յուլիս 16 Վարդապետ: Այս ամբը որ մեծ հանդէսով կը կատարուէր այլ տարիներ Ս. Աթոռոյ մէջ, և կը պատարագէր Ս. Գատարաբքը, այս տարի անցաւ Երզնէ Երզնէական կիրակի մը, Սրբապետ Նոր բացակայութեան պատճառով: Գատարաբքն Տ. Գարգե վրդ. Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի մէջ, Պաշտամունքի հանդիսութեան, թէ՛ երէկուան Նախատեսական և թէ առաւօտեան ժամերգութեան, Նախագահեց Լուսարարապետ Հոգ. Տ. Կիրեւի վրդ.: Քարոզից Տ. Միւռնի վրդ. որ Թարգմար լուսափառ պատկերին մէջ մատնանշեց Գողգոթայի հեռանկարը, յիշեցնել ուղեւորով հաւատալիցներուն թէ փառքի և հոգեկան բարձր տրամագրութեանց պահանջ պէտք է ի մտի ունենալ որ անոնց կրօնային յաշտեցնելու հոգեկան ընկճումով չլինաներ զորս զիմագրանելու համար միայն պէտք է օգտագործել յաշտութեան վայրկեանները:

17 Բշ. Մեկեղց. Ի Ս. Փրկիչ Ս. Գատարազի ընթացքին Քարոզից Տ. Նաւարը վրդ., որուն Քարոզը զրուած է Սիմոն այս թիւին մէջ:

23 Կիր. կատարուեցան ձեռնադրութիւններ, որոնց նկարագրութիւնը տրուած է իր տեղին:

Պ Ա Ն Յ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

3 Յուլիս. — Լուսարարապետ Տ. Կիրեւի վրդ. և Աւագ Թարգման Տ. Գաակ վրդ. այցելեցին Յուսէպ Ամեն. Տ. Տիմոթէոս պատրիարքին որ շատ սիրալիք ընդունելութիւն մը ըրած է իրենց և հետաքրքրուած է Ս. Գատարաբք Նոր վիճակով, ու վանքին տնտեսական, առումական և այլ հարցերով, էլ միտքին մասին հարցազատ է, որոնց բոլորի մասին հարկ եղած տեղեկութիւնները տուած է Հայր Կիրեւի:

5 Յուլիս. — Տ. Կիրեւի վրդ., Ս. Առաւածածանի վանքի տեսուչ Տ. Խորեն վրդ., Տ. Գաակ վրդ., Յուսէպ Գատարաբքարանի Աւագ Թարգմանը, Նոյն տաճարի տեսուչը և իրենց զիւսեակապետ խորհրդակցութիւն մը ունեցան, քիթեմանի մասին մեր և Յուսէպ միասնական սեպհական Ս. Առաւածածանի տաճարի գաւթին վրայ մօտ ապագային կատարուելիք նորոգութեանց մասին:

9 Յուլիս. — Տ. Կիրեւի վրդ. և Տ. Գաակ վրդ. Գաջին Լատինաց Գատարաբքարան Ն. Հերմէտ Բոնուարի յիտամեայ քահանայական յարեւանի մասնակցելու:

ՄԻՍԱԿԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴՀ. ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Յուլիս 3, Երկուշաբթի օր տեղի ունեցաւ Միաբանական Ընդհ. Ժողով, վաւերացնելու համար Ս. Աթոռոյ 1939-1940 տարեըջանի նյութացոյցը:

Յուլիս 10, Երկուշաբթի Միաբանական Ընդհ. Ժողովի Դիւանին լըջանը աւարտած ըլլալով կատարուեցաւ Նոր Դիւանի ընտրութիւն: Ա. Ասեռնապետ ընտրուեցաւ Տ. Սերովբէ վրդ. Մանուկեան, Բ. Ատենպապետ՝ Տ. Գաակ վրդ. Թաւաթեան, Ա. Ասեռնապետ՝ Տ. Տիրալ վրդ. Տէրիշեան (վերընտրուած), Բ. Ատենապետ՝ Տ. Արթուր վրդ. Հատիտեան (վերընտրուած):

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Յուլիս 26, Զորքշաբթի զուարուեցաւ Առաւմտական Խորհուրդ որ, վարժարանական, տըպագրական և այլ խնդիրներու կարգին, զբաղեցաւ Նաե. Ս. Աթոռոյ ձեռագործներու վերտօնի և բանասիրական ներկայացանքներու համաձայն ցուցակագրման և հրատարակման հարցերով:

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁԱՐԱՆԻ ԱՄՍԱՎԱՐՁԻ ՀԱՆԿԻՒՄԸ

Կատարուեցաւ Յուլիս 30, Կիրակի, յետ միջուրէի ժամը 3ին, ժառանգաւորաց վարժարանի բաւկին մէջ, Նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Գատարաբք Նոր, Ներկայ էր ամբողջ Միաբանութիւնը, և Ժողովուրդի խառն բազմութիւն, Հանդէսը իր ներկայութեամբ պատուած էր Նաե. Իրանի Սեռասողէի վանք. Հիւպատոսը, — Նախկին Թարգմանի օանքը և Մանկապարտեզի Գաբրիէլին իրենց արտասանութիւններով, երգերով, պարերով, մարզանքերով ու տրամախառնութիւններով հանդիսակցաներու ուղարկութիւնը միշտ իրենց վերայ սեւեռած պահեցին, — Անահիկալ մը եղաւ, հանդէսի կէտին, ժամանակ մը ի վեր Սեռասողէի գտնուող հայ աշուղներու նուագածութիւնը, հայերէն և պարսկէն եղանակներով, Հանհէի տաւարտումին բեմ լայն Ամեն. Ս. Գատարաբք Հայրը, Տ. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս, Իրանի վանք. Հիւպատոսը, Տ. Սերովբէ վրդ. և Տ. Նիշիւ վրդ., Նոր. Տ. Կիրեւի Ծ. վրդ. կարգաց վարժարանի համառօտ մէկ Տեղեկագիրը, որուն համաձայն առանաղուծիւնը այս տարի բաղկացած է 583 երեւեա աշակերտներ (Նախկին Թարգման և Մանկապարտեզ), և 15 հոգիներէ կազմու առաջնաւի մարմին մը. — Ամեն. Ս. Գատարաբք Հայրը բաժնեց գառարաններուն եւ լեզուներուն մէջ առաջին ու երկրորդ հանդիսացող աշակերտներուն մեղաւանները, և շրջապատներուն վրէժալակները: Այս տարի Նախկին Թարգման լըջաւաւար եղած էին 27 ոսնքը և օսնքները, իսկ Մանկապարտեզէն 57 փոքրիկներ: Այս առթիւ վարժարանի նախկին Տեսուչ Նոր. Տ. Կիրեւի Ծ. վրդ. ծանոյց հրապարակաւ վարժարանի Տեսուչութեան պաշտօնը իր հրամարտած ըլլալը, առկի պատուաւ խանտու պաշտօնի մը կանչուած ըլլալով, և ոսնք պաշտօնին՝ Նոր. Սերովբէ վրդ. Մանուկեանի շըջանակաւորը: Ժողովուրդը բուսեւ ծափերով իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Հայր Կիրեւի երկուստաւանայ խղճամիտ և արգիւնաշատ պաշտօնավարութեան համար և խանգաւարութեամբ ողջունեց Հայր Սերովբէին Նոր պաշտօնը. — Հանդէսը

վերջացաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Զոր փական խօսքով որ ի միջի այլոց իր մասնաւոր շնորհա-
կաւ իրեն յայտնեց իրանի վեհած. Հիւպատոսին
որ իր ներկայութեամբ պատմած էր վարժա-
րանը և հայ ժողովուրդը. որուն պատասխանեց
վեհած. Հիւպատոսը արտայայտելով իր արտաքին
գոհունակութիւնը հայ աշակերտացի յայտ բերած
աշխատութեան և նաղդիկութեանց համար, ինչ-
պէս նաև իր մասնաւոր համակրանքը Հայ ժողով-
ուրդի նկատմամբ՝ զոր գործնականապէս արտա-
յայտած էր ներկայ գտնուելով շուրջ չորս ժամեր
տևող այս ազգային հանդէսին:

Յուլիոս ամսոյ 11ին, աստ ժամանեց, օղա-
փութութեամբ, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Միա-
բաններէն Տ. Ներսէս Վրդ. Սեբասթիւնեան:

Յուլիոս 26ին Նափայի և Ռաշէի Տեսուչ Լազ-
Տ. Հայկազուն Վրդ. և Տ. Միւռնի Վրդ. Լիբա-
նան մեկնեցան օղափութութեան համար:

Յուլիոս 29ին Հայֆայի Տեսուչ Տ. Յուսէփ Վրդ.
և Լիբանան մեկնելու արտօնուած ըլլալով, իր
տեղ Հայֆայի տեսուչ իրենք առժամակէս վարե-
լու գործը յանձնուեցաւ Տ. Գագի Վրդ. ին որ այս-
օր մեկնեցաւ Հայֆա:

Յուլիոս 31ին աստ ժամանեց Ս. Աթոռոյ
Միաբան և Կիարոսի Հայոց Առաջն. Փոխանորդ
Տ. Գարայր Վրդ. Միխաեան:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԲԵՇԵՇԵԱՆ

1885-1939

Մեն զեւով կ'արձանագրենք Ս. Աթոռոյ Ս.
Թաղամանաց վարժարանի ուսուցիչներէն Տիար
Հայկազուն Յ. Բէշէիանի մասը որ տեղի ունե-
ցաւ. Յուլիոս 12ին ուղեկային արխանապետութենէ:
Հայկազուն Յ. Բէշէիան ծնած է Մարաշ, 5
Ապրիլ 1885ին. Կը պատկանէր ղերդապատանի մը
ուրիշ աւելի քան տասնեակ մը եպիսկոպոսներ,
վարդապետներ և քահանաներ ելած են: Իր նախ-
նական կրթութիւնը կը ստանայ Մարաշի Ակա-
դեմիա վարժարանը և զոր աւարտելով 1902ին
կը մտնէ Տարսուսի Ամբիոսիան St. Paul's գոլէճը
ուրիշ և ոչ յաջողութեամբ շրջանաւարտ կ'ըլլայ
1907ին ստանալով B. A. տիւղոսը: Կը նետուի
ուսուցչական առարկայէ և յաջորդաբար՝ ուսուցչ-
ական պաշտօն կը վարէ, 1907-1910 Հայֆա St.
Luke's բարձրագոյն դպրոցը, 1910-1911 Անթիպի
գոլէճը և 1911-1914 Մարաշի Միացեալ Կնքընս-
կան վարժարանը: Այս շրջանից կ'աւանդայ շատ
գնահատելի գործունէութիւն, կազմակերպելով
Ազգ. յարանները ուր ինք յաճախ կ'ատենա-
խօսէր զանազան ինչորիներու շուրջ միշտ վառ
պայքով ազգային գիտակցութիւնը Մարաշի
հայոց մէջ, 1914-1915 ուսուցիչ Անգղամիա վար-
ժարանին: 1915 Օգոստոսին կը բռնադատուի և
ծնելի ու չարլարանքներու կ'ենթարկուի Զէյ-
թուլի արդարամբներու մեղադրութեան արժա-
տանութեամբ: Յետոյ կը տարագրուի Հալէպ և
պատերազմի ընթացքին կը պաշտամովարէ զա-

նազան հաստատութեանց մէջ: Զինպազարէն
ետք կը վերադառնայ Այնթապ՝ ուսուցչութեան
պաշտօնով: Վրայ կը հասնի Այնթապի ինքնա-
պաշտանութեան հոգիւր և 65 օրեր շարունակ
խրախուսել խոցեցրով կը քայլերէ կուտղնե-
րը: Յետոյ 1500 օրերը կը փոխադրէ Պէյրութ և
այս որբերուն հետ կը փախչէ նաև Այնթապի
մտաւորականութիւնը օմանք իրր բեռնակիր: 1922ին
կը ղրկուի Նազարէթ իրրէ Տնօրէն հոն հաստա-
տելիք որբանոցին զոր կը վարէ մինչև 1928,
որբանոցին վերջնականապէս փակուիլը: Որբերը
զինք Հայիկ կը հօշէին: — 1928ին կը հաստա-
տի երեսօապէմ և մինչև իր դաւանալու մանը կը
պաշտօնավարէր Ս. Աթոռմանաց
վարժարանին մէջ որպէս ուսուցիչ Գիտութեան,
Պատմութեան և Մաթեմատիկի: — Անգամ էր
տեղւոյն Հ. Բ. Ը. Միութեան Մասնաճիւղին և
Մարաշի Հայրենակցական Միութեան, Միշտ իր
մասնակցութիւնը կը բերէր հասարակական գոր-
ծերուն մէջ: — Ունի բազմաթիւ անտիպ գործեր
որոնց մէջ կը գտնուին Ատոմաշարանական ու-
սումնասիրութիւններ և քարոզներ, բանասո-
սութիւններ, Թարգմանութիւն մը (Մարիշալ ծօղի
գործը և կնիւնը, Մտածումներ), առնեն լաւ-
մաթիւ գաղափրներ զոր պատրաստած էր Մրբոց
Թարգմանաց վարժարանին համար: — Այնա-
տակցած է նաև զանազան կարծիքներու շնոր-
մանիկը հայակապ գործին և Գերմանիկը ամառ-
թերին, ինչպէս նաև Ռաշէումէի և ուրիշ-
ներու: Իր աշխատակցութիւնը բերած է 1908ին
Canon Doulingի հրատարակած Անգլիերէն "The
Armenian Church," հատորին:

Պր. Հայկազուն հարուածը ստացած էր նա-
խորդ երեկոյեան ժամը 6ին տեղւոյն անդ, վար-
ժարանի մը զննութեան միջանկիւղէ վերա-
դարձին: Արդար 33 ժամեր մնաց միօրինակ ու-
շակոյթոյն և անշարժ ողջվարքի վիճակի մէջ:
Թաղման կարգը կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց
Մայր Տաճարին մէջ Նախադասութեամբ Գեր. Տ.
Մկրտիչ Ս. Արքեպ. Աղաւեսունիի Հակիրճ դարա-
նական մը խօսեցաւ Ս. Թարգմանաց վարժարանի
նախկին Տեսուչ և այժմ լուսարարապետ Տ. Կիւ-
րեղ Վրդ., վերբերելով խնամք ևս իրուած
ուսուցիչը յանձնի Պր. Հայկազունի Յուզարկա-
ւորութեան ներկայ եղող ժողովուրդի հոծ բազ-
մութիւնը, ծագկեպակներու երկար շարանը,
շուպիւրի ապացոյցներէն էին թէ որպիսի իրուած
ևս յարգուած էր ան տեղւոյն հայութեան մէջ:
Գերեզմանատուն մէջ եւս յարգմէք ևս գնա-
հատութեան արտայայտութիւններ ըրին Տիար
Սեդրակ Պաղտոյեան, Թարգմանաց վարժարանի
Ուսուցչութեան հոգիւր, Տիար Յ. Այվազեան Մա-
րաշի Հայրկց. Միութեան ի ղիմաց և Արտաւազդ
Պրպէրեան ի բերանոյ վարժարանի ուսանողու-
թեան: — Պր. Հայկազուն իր ետին կը ձգէ իր այրի-
ացեալ Տիկինը և երեք զաւակները, որոնք բարե-
բախտաբար չափաւոր կերպին նկատուելի և աղէն
իւր գործի վրայ են: — Հանգիւստ իր բազմաբնո-
տակ հոգիին, և Ս. Հոգւոյն միթիարանքը՝ իր
վշտակիքը ընտանիքին և սղակիքը պարագաներուն: